

16

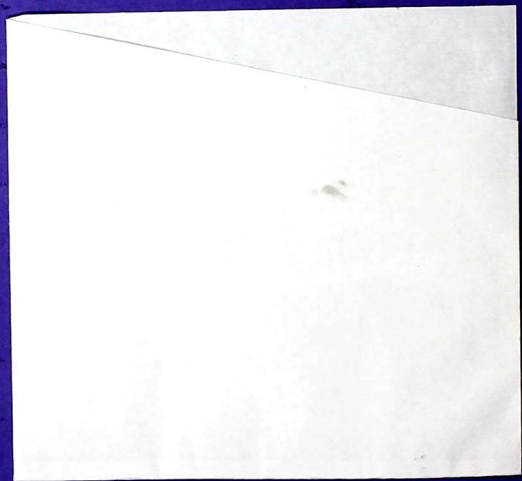
93

Т. Жусупова, К. Исаков

Айтматовдун чыгармалары
мектеп театрында

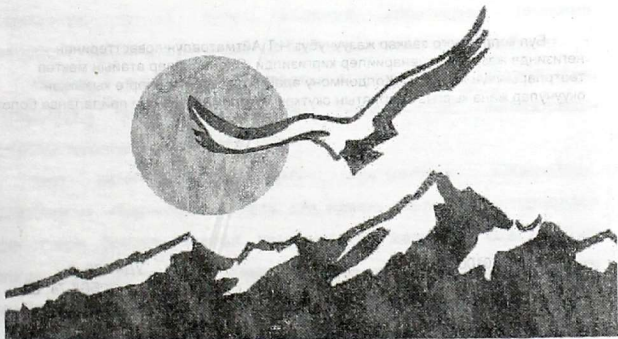

74.26

тс 93

Т. Жусупова, К. Исаков

Айтматовдун чыгармалары мектеп театрында

Ош, 2009

4805
ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВ. СИТЕИИ
КИТЕПКАНА
ИНВ № 9244

УДК 372. 8
ББК 74.26
Ж 93

Т. Жусупова, К. Исаков

Жооптуу редактору: **А. Акматалиев** - фил. илим. доктору,
профессор, мамлекеттик сыйлыктын ээси

Рецензенттер **А. Ж. Муратов** – п.и.к., доцент
А. Исаков – Кыргыз Республикасынын
эмгек сиңирген артисти

Чыңгыз Төрөкулович Айтматовдун 80 жылдыгына карата чыгарылды

Ош гуманитардык-педагогикалык институтунун Окумуштуулар Кеңешинин
2009-жылдын 16-февралында өткөрүлгөн № 11 отурумунун сунушу менен
басмага сунушталат

ЖУСУПОВА Токтокан, ИСАКОВ Каныбек

Ж. 93 Айтматовдун чыгармалары мектеп театрында. (Окуу-усулдук колдонмо) Ош
2009 – 52 б.

ISBN 978-9967-03-499-0

Бул колдонмого залкар жазуучубуз Ч.Т. Айтматовдун повесттеринин
негизинде жазылган сценарийлер киргизилди. Сценарийлер атайын мектеп
театрлары үчүн жазылды. Колдонмону адабиятка, көркөм өнөргө кызыккан
окуучулар жана кыргыз адабиятын окуткан мугалимдер кеңири пайдаланса болот.

Ж 4306010000-09

УДК 372. 8
ББК 74. 26

ISBN 978-9967-03-499-0

ОШ МАРИЯНИН
КЫТАПНА

0005 ОШ 2009

@ Жусупова Т., Исаков К., 2009

БАШ СӨЗ

Улуттук сыймыгыбызга айланган, аалам адабиятынын алкагында кыргыз адабиятынын, кыргыз ой жүгүртүүсүнүн чексиздигин көрсөткөн залкар жазуучубуз Чыңгыз Айтматовдун экинчи өмүрү - чыгармачылык өмүрү башталды. Мугалимдер менен болгон жолугушуусунда жазуучунун иниси академик Ильгиз Айтматов: «Чыңгыздын экинчи өмүр тагдырынын кандай боло тургандыгы – адабият мугалимдерине көбүрөөк байланыштуу болот», - деп айтты. Айтматовдун көркөм мурастарынын, адабий дөөлөттөрүнүн сырын терең ачып, мазмунун талдап жаш муундарга жеткирүүдө мугалимдерге чоң жоопкерчилик жүктөлөт. Бир эле адабиятчы мугалимдер эле эмес, бардык предметтер боюнча окуткан мугалимдердин да Ч. Айтматовдун чыгармалары боюнча кенен тааныштыгы, терең түшүнүгү болууга тийиш. Анткени Ч. Айтматовдун чыгармаларын тарых, философия, коомтаануу, музыка, сүрөт, экология, жаратылыш, теология, технология ж.б. илимдер менен да байланыштарып окутууга болот.

Өзгөчө жаштарга нравалык-эстетикалык, экологиялык, патриоттук, гуманисттик тарбия берүүдө Ч. Айтматовдун чыгармаларынын мааниси өтө чоң.

Бул китепчеде жазуучунун «Бетме-бет», «Жамийла», «Делбирим», «Биринчи мугалим», «Ак кеме», «Эрте келген турналар» повесттери боюнча мектеп театры үчүн жазылган сценарийлер киргизилди. Жазуучунун чыгармаларынын маңызын жаштарга жеткирүүдө мектеп театрынын да ролу маанилүү.

Биз, педагогдор, бүгүнкү күндөгү коомдук-социалдык, маданий турмушубуздагы өзгөрүлүп, жаңырып жаткан жашообуздун контекстинде жаштарды Чыңгыз Айтматовдун көркөм сыйкырдуу

дүйнөсүнө жетелеп, андагы адамзаттын акы-эсине гүлазык берүүчү гуманисттик, философиялык ой бермөттөргө эгедер кылышыбыз керек.

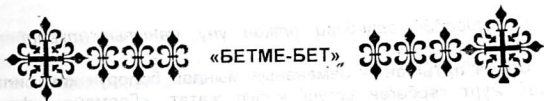
Ааламдашуу процессиндеги күнгөй-тескей маселелерди жазуучулук жүрөгү аркылуу түйшөлүп өткөрүп, адамзатка ураан, чакырык жасап, турмуш көйгөйлөрүн чагылдырган чыгармаларын окурмандарына сунган Чыңгыз Төрөкулович Айтматовдун адабий ааламында түгөнбөгөн энергия, кенч жатат.

Жазуучунун адабий дүйнөсүнүн, турмуштук көзкарашынын кенендиги, чексиздиги, чыгармалырындагы ойлордун, идеялардын, чакырыктардын актуалдуулугу, каармандарынын кайталангыстыгы, терең гуманизмге сугарылгандыгы менен дүйнөдө эң көп окурмандуу жазуучу болду. Адабият ааламында айтматовдук ой, айтматовдук толгонуу, адам таануу концепциясын түзүп келген ар бир чыгармасына турмуштун жаңы жактарын, жаңыча катмарларын таанып-билүүдөгү образдардын системасын окурмандарга сунду. Ал жараткан чыгармалар кино ааламында, музыка дүйнөсүндө, сүрөт искусствосунда, скульптордук галереяларда, театрларда түбөлүк жашай берет.

Даанышмандык менен оргуп турган нукура таланты айкалышып, кыргызды кыргыз кылып дүйнөгө тааныткан кемеңгер инсан Ч.Айтматовдун калеминен жаралган чыгармалардан, биз окурмандар, таалим алып, жаштарга өз деңгээлинде үйрөтүшүбүз милдет.

Ар бир мектепте демилгелүү, таланттуу мугалимдер мектеп театрын түзүп, жөндөмдүү, шыктуу окуучулардын башын кошуп чыгармачылык менен иштесе, окуучулардын аң сезими, акыл-эси, дүйнө таануусу өсөт, келечегинде жакшы адам болуп жетилет.

Түзүүчүлөр

Адегенде 1957-жылы кыргызча «Бетме-бет келгенде» деген ат менен «Ала-Тоо» журналына жарык көргөн («Ала-Тоо», 1957, №6). Орус тилинде «Октябрь» журналынын 1958-жылдагы үчүнчү санына басылган. 1959-жылы жазуучунун «Обон» аттуу жыйнагына киргизилген.

Повестти жазуучу Москвадагы Жогорку адабий курста окуп жүргөн мезгилинде жазган. Кыргыз драма театрында 1961-жылы «Бетме-бет» спектакли коюлган (реж. Ж.Абдыкадыров). Чыгарманын негизинде акын Сооронбай Жусуев «Сейде» аттуу эки көшөгөлүү драмалык поэма жазган.

Повесттин кошумчаланган жаңы варианты боюнча Бакыт Карагулов «Куш – өмүр» фильмин тарткан (Кыргызфильм, 1990-ж.).

Катышуучулар:

- Ысмайыл – Сейденин күйөөсү, 30-35 жаштарда
- Сейде – Ысмайылдын жубайы, чабандын кызы, 30-32 жаштарда
- Тотой – Байдалынын жубайы, 50-55 жаштар чамасындагы аял
- Курман – почточу, 50-60 жаштарда
- Мырзакул – сельсовет, Ысмайылдын тууганы, 40-45 жаштарда
- Уполномочун – 50-55 жаштарда
- Кемпир – Сейденин кайненеси, 75-80 жаштарда
- Жумабай – Ысмайылдын айылдаш иниси, 16-17 жаштарда
- Асантай – Тотойдун ортончу баласы, 12-13 жаштарда

Эпизоддук каармандар:

Эки солдат, жылкычы Барпы, кемпир-чалдар, аскерге жөнөп жаткан уландар.

Поезддердин ары-бери өткөн үнү жаңырып турат. Сахна караңгы.

Сахна артынан: - Замананын мындай болорун ким билиптир. Согуш, журт көрбөгөн согуш жүрүп жатат. «Герман», «фашист», «повестка» деген угуп көрө элек сөздөр чыкты. Айылда күнүгө ызычуу, тебетейлерин көзүнө баса кийишкен эркектер топ-тобу менен аскерге кетип жатышат. Замана эмне болот, кандай болот? Кеткендердин кайра келери болор бекен?

1-көрүнүш

Поезддердин ары-бери өткөн үнү жаңырып турат.

Түн. Чиркейдин үнү. Иттердин үргөн үндөрү жаңырат. Үй ичи. Бешикке боорлоп жүлүндөй биликтин жанында Сөйдө отурат. Төрде чапан-чупанын калың жамынган Сейденин кайненесинин: «Яа, жараткан, өзүңө тапшырдым!» деген кудайга сыйынган (күбүрөгөн) үнү угулат. Сөйдө эңкейген бойдон ой-санаада отурат.

Караңгыда бирөөнү аңдыгансып мылтыкчан киши үйдүн жанына келет. Сырттан терезени чертет. Көзү илине кеткен Сөйдө чочуп, өйдө туруп, айнекке үңүлөт. Желбегей жамынган чапаны жерге шыпырылып түшөт.

Сөйдө: - (чочуп, коркуп) Сен кимсиң?

Ысмайыл: - (үнүн басаңдатып, шашып, коркуп) Менмин... Эшикти ач, Сөйдө!

Сөйдө: - Сен ким?

Ысмайыл: - Ой, бул менмин, ач, ач эшикти!

Сөйдө: - Энемдин баласы! Ысмайыл! (кубанганынан бакырып кучактап, ыйлап жиберет. Эсине келе түшүп: - Ыя, мен куруюн, энеме сүйүнчү!..

Ысмайыл: - Чш! Жок, жок, шашпа, үйдө ким бар?

Сөйдө: - Өзүбүз эле, уулуң бешикте! Качан келдиң? Такыр бошодуңбу?

Ысмайыл: - Жана стансадан түштүм... (ойлоно калып) Тура тур, жүр, баламды көрсөт!

Сахна караңгылайт.

2-көрүнүш

Ысмайылга жаргылчакка талкан тартып отурган Сөйдөгө жакын кайниси Жумабай шашып кирип келет.

Жумабай: - Жүрү, жеңе, бозо байлатып койдук эле, ошол жерден коштошуп, жөнөмөй болдук, жүр...

Сөйдө: - Мен силерди көчөдөн эле узатайын, айланайын, менин барганым уят го...

Жумабай: - Эмнеси уят, жеңебай? Ысмайыл акем үчүн жүр, азыр ал согуштун кызыл чогунда жүргөндүр. Фронтон жолугуп калсам, жеңем узатты эле деп барайын. Жүр!

Бозо ичилип жаткан үйдүн ичи. Кыз-келиндер, жигиттер, кемпир-чалдар уй мүйүз тартып отурушат. Ырдап жаткан үндөр жаңырат:

...Ээй – и – и!..

Алтымыш вагон бир тиркеп,

Алып учкан паравоз.

Айлымдан кетип баратам,

Агайын-тууган, кайыр кош!

Жетимиш вагон бир тиркеп,

Желип учкан паравоз.

Жеримден кетип баратам,

Жеңе-желпи, кайыр кош!

Айыптуу кишидей, жоолугу менен оозун басып, Сейде унчукпай отурат. Баары сыртка чыгышат.

Жылкычы Барпы турган элди карап, калчылдаган бүкүр колдорун жазып бата берет: - Кана, айланайындар, эл-журт, бата берели! Оомийин! Арбак-кудай колдосун, ылайым жеңип келгиле!

Бир байбиче: - Ботом, кечеги эле жылаңайлак балдар эле, бат эле бой салып, эми карабайсыңбы, же жаштыктын ырахатын көрбөй, же дүйнөнүн ырахатын көрбөй кетип бара жатышат!

Дагы бир кемпир: - А, оңбогон герман, оңбосун, ажалың жетпеди го сенин! Секетиң кетейиндер, үнүңөрдү кайра угар күн болсочу!

Кыз-келиндер ыйлап, ызылдашат. Кемпир-чалдар таяктарын сүйрөй басып балдарды аскерге узатууга сахнадан чыгып кетишет.

3-көрүнүш

Коркунучтуу, кайгылуу музыка жаңырып турат. Түн. Итттердин үнү. Колуна түйүнчөк көтөргөн Сейде эки жагын чоочуп карап, бирөөнү издегенсийт.

Аңгыча Ысмайылга жетип келет. Ал өңү куу тартып, шишиңки, жаактарында сакалдары өскөн, жүдөңкү абалда болот.

Ысмайыл унчукпай Сейде алып келген тамактарды шаша-буша жешке ашыгат. *(Сейде түйүнчөгүн чечип, Ысмайылдын жанына тамак коет. Ойлуу карап, аны аяп отурат).*

Ысмайылдын кийимин оңдоп, түйүнчөгүн түйүп, коштошуп кайра кайтат.

(Коркунучтуу, кайгылуу музыка жаңырып барып токтойт.)

4-көрүнүш

Почточу Курман шашылып эки-жакка басып жүрөт. Колунда гезиттер. Сумка асынып алган. Соку жанчып жаткан машагын таштай коюп Тотой дирилдеген үн менен тура калып почточуга жакындай келет.

Тотой: - Аи, почточу аке, бизге кат барбы?

Ушул убакта нарыда ойноп жаткан Тотойдун үч баласы биринен-бири озо жүгүрүп:

Кичи баласы: - Апа, Курмакем!

Ортончу баласы: - Атамдан кат келди!

Чоң баласы: - Мен алам!

Ортончу баласы: - Мен алам, мен! Мага бер!

Курман: - Ой, кокуй, ой. Кат жок эмес беле!

(Балдар унчукпай, ынтыга дем алышып туруп калышат).

Курман: - Ой, айланайындар, катты жашырып койду дейсиңерби? Бүгүн жок экен, эмки базарда алып келем. Баса, Сейдеге да айтып койгула, ага да эмки базарда алып келем, бүгүн жок...

(кайгылуу музыка жаңырып турат)

Тотойдун ортончу баласы – Асантай атасынын эски купайкесин сүйрөлтө кийип Сейдеге келет. Сейде отун көтөрүп сырттан кирет.

Асантай: - Сейде жеңе, Ысмакемден кат жок, бизге да жок. Курмакем эмки базарда алып келем деди!

Сейде теңселе басып, жонундагы отундарды жерге тикесинен таштап жиберет.

Сейде: -Кудай ай, эч болбосо ушул балдардын атасынан амандык кабар келсечи! *(Баланын чачынан сылап, эркелетип, жетелеп чыгып кетет).*

5-көрүнүш

Иттердин үргөн үнү угулат. Ызгаар суук. Бороондун үнү жаңырат. Сейде жаргылчак тартып отурат. Аңгыча оозу-башын тумчулап, тентиген мусапырдай кир баскан, ыш жыттанган Ысмайыл үйгө кирип келет.

Сейде: - А, байкушум, кыштын суугунда киши көрбөй, жан көрбөй, үңкүрдө жата берип эмне болор экен? Үйдө болсоң го, үстүңө чаң жугузбайт элем!

Ысмайыл унчукпай тултуюп, шаша-буша тамак ичет. Сейде акырын туруп, кийинтип, узатып, ал кеткен тарапты көпкө карап туруп калат.

Кайгылуу музыка жаңырат.

6-көрүнүш

Сахнага «сельсовет» деген жазуу илинип коюлат.

Сейде шаша-буша кабинетке кирип келет.

Уполномочун: - Отуруңуз! *(Сейде унчукпай ойлуу).* Отуруңуз! *(Сокур кишидей отургучту сыйпалап четине коомай отурат)*

Уполномочун: - Кайда азыр күйөөңүз?

Сейде: - Билбейм, мен эчтеке билбейм!

Уполномочун: - Сиз антпеңиз, аяш, ал баары бир качып эч жакка кутула албайт. Колго түшөт. Андан көрө күйөөңүзгө, өзүңүзгө жакшылык кааласаңыз, ачыгын айтыңыз, өз эрки менен ачыкка чыксын.

Сейде: - Билбейм, мен эчтеке билбейм! Аскерге алып кеткен өзүңөр, анан анын качкан-койгонун эчтекесин билбейм.

Сейде ордунан туруп сыртка чыгат. Эски шинель, тебетейди баса кийген Мырзакулга жолугуп калат.

Мырзакул: - *(каардуу түрдө)* Айттыңбы?

Сейде: - Эмнени айтмак элем!

Мырзакул: - Ко-ош, ошондой де! Айтпай сен аны каякка алып барат элең. Намыс деген барбы? Кеч боло электе Ысмайылды ачыкка чыгар, барсын ал дагы эл барган жерге!

Сейде: - *(Мырзакулга жулкунуп)* Качса качып кеткен чыгар! Ар кимге өз жаны кымбат, кара башын сактаса сактап жүргөндүр, же элдин баарын өзүңдөй майып келсин дейсиңби?

Майып колунун кыймылынан шинелинин жеңи чөнтөгүнөн суурулуп кетет:

Мырзакул: - Мен... Ысмайылдан... Ж-жамандыгымдан... ушинтип келген экем да!

Камчы менен Сейдени моюндан үстү-үстүнө тартып-тартып жиберет. Сейде унчукпай тура берет. Мырзакул камчысын ыргытып жиберип, аттап-буттап чыгып кетет. (кайгылуу музыка жаңырат. Жарык өчөт).

Сейде үйгө кирип келип бешик терметип отурган кайненесин кучактап жыгылат.

Сейде: - Эне, Мырзакул мени урду! Айланайын, эне! Мырзакул мени урду!.. *(бетинен салаа-салаа жаш агып, көпкө ыйлайт)*

Кайненеси: - Айланайын, секетиң кетейин балам! Ишенгенибиз эле сенсиң! Тирегибиз да, медегибиз да сенсиң... Тиги дүйнө, бул дүйнөдө да ыраазымын... Бардыгын билип, көрүп отурам... Ушул жолку кордукту да ачуу чайнап көтөрүп кой эми, кантели...

7-көрүнүш

Сейде талкан тартып отурат. Үйгө Асантай от алганы кирет. Үстүнө атасынын эски купайкесин кийип алган.

Асантай: - Сейде жеңе, апам отко жиберди! *(Сейде баланы аяп, эки алаканына талкан салып берет).*

Сүйүнүп кеткен Асантай: - Уй тууганда апам ууз бышырып берет. Анан мен кичинекей бөбөккө да ууз алып келип берем, ээ! Ал ууз жейби?

Сейде: - Тилегиңен айланайын сенин! *(Сейде анын көзүнөн, маңдайынан өөп):* - Уюңар туусун, айланайын, анан жейбиз! Бөбөгүң да жейт, тиши чыгып калбадыбы! Апаң туруп жүрөт эле жакшы болуп калдыбы?

Асантай: - Бүгүн кайра башым деп жатат. Мен мектепке барбай эле коеюн десем болбой баргын деди. 2-класска көчпөй калсаң, атаң келгенде урушат деди. *(чоң кишиче оор үшкүрөт).*

Сейде: - Кой, антип үшкүрбө, атаң келип калары бардыр. Антпе! *(кайгылуу музыка).*

8-көрүнүш

Тотойдун үйү. Кыйкырык. Ыйлаган үндөр. Тотой жоолугу башынан түшүп, эки жакка чуркап ыйлап жүрөт.

Тотой: - Мынакей, айланайын, эл-журт! Жаман кулпуну сууруп алып кетиптир!

Бирөө: - Кечинде өзүң байлап, өзүң кулпу салдың беле?

Тотой: - Ооба, секетиң кетейиндер, ооба!

Балдары бутуна жабышып «Апа! Апа!» деп бакырат. Ага карабай жулкунган Тотой.

Тотой: - Байдалы үйдө болсо, бизге ууру батынабы? Эркек үйдө жоктугу ушу да!

Мырзакул: - Ой, эл! Тургула, жөнөгүлө! Сайды-сайды койбой издегиле! Жоголгон мал кеп эмес, ушуну кылган итти табалы!

Бирөө: - Туура, ууру алыс узап кеткен жок! Кетти! Болгула бат!

(Тотой ыйлап, балдарын кучактап калат. Калган айылдагы кишилер ууруну издеп кетишет).

9-көрүнүш

Түн ичи. Иттердин үргөн үнү жаңырат. Бир оокумда төрөзө чертилет. Сейде чочуп кетип, башын көтөрүп, эшикти ачат.

Сейде: - Бол эртерек, айыл жаман!

Ысмайыл колуна кармап турган бир нерсесин былк эттире жерге таштаганда Сейде чочуп кетет. Эңкее калып, жерде жаткан баштыкты сыйпалайт.

Сейде: - Сен белең?!

Ысмайыл: - Чш! Унчукпа! Ишиң болбосун! Эмне отурасың, күйгүз биликти! Ой, эмне отурасың, күйгүз дейм биликти!

Сейде: - Ушул жетимдердин кешигине кол салгандан көрө, өзүбүздүн кунаажынды союп алсаң болбойт беле?!

Ысмайыл: - Былжыраба! Мени үйрөткөндү коюп, өзүңдү бил, заманаң бөрү болсо, бөрү бол! Алган алып, жулган жулат! Акмак болбо!..

Ысмайыл Сейденин жакасынан бурап: Эмне унчукпайсың, яа! Жетишет, кышы менен калчылдап, тишимдин кирип соруп отурдум...

Мен уурдайм, мен жейм, аскерден качып келип, ачтан өлөйүн деген эмесмин! Өлсө башка өлсүн, бирок мен жөн эле өлө калбайм!..

Көп сүйлөбөй этти салып жегиле, сөөгүн көрсөтпөй жерге көмгүлө, уктуңбу! (*Ысмайыл чыгып кетет*).

Сейде чапанын кийип, баласынын ороолорун жоолугуна түйүп, төркүнүнө кетүүгө камынат.

Кайненеси: - Төркүнүңө кетесиңби?

Сейде: - Кетем!

(Көмпир унчукпайт. Баштыкты колтугуна кысып, баласын көтөрүп Сейде чыгып кетет). Кайгылуу музыка коштойт. Сахна караңгылайт.

10-көрүнүш

Баласын көтөрүп Сейде, артында Мырзакул, мылтык көтөргөн 2 солдат.

Сейде: - Тээтиги жерде, камыштын арасында!

Ысмайыл: - Ой, Мырзакул! Кайт артыңа! Мен акыры өлгөн кишимин! Сени да ала жатам! (*Сейде нес болуп отуруп калат*).

Мырзакул: - Көтөр колуңду, жүзү кара!

Ысмайыл мылтыгы менен эки-үч жолу атат. (мылтыктын атылган үнү жаңырат). Эки солдат таштарга бекинет.

Солдат: (*Сейдени көрүп*) – Эй, куда, назад, назад! Убьет!

Баласын колуна көтөргөн бойдон Сейде Ысмайыл тарапка коркпой кара тору жүзүндө зор күч сезилип, Ысмайылга бетме-бет келет. (ушул учурда кайгылуу музыка жаңырат) Бети-башын сакал баскан Ысмайыл мылтыгын ташка чаап, колун көтөрүп, солдаттарга баш ийип берет. Мырзакул, солдаттар Ысмайылды жетелеп чыгып кетет. Сейде колуна көтөргөн баласы менен ойлуу туруп калып, акырын басып чыгып кетет.

Сахнанын бир бурчунан Сейде уулун көтөрүп чыгып келет. Анын артынан Тотой үч уулун жетелеп чыгат. Анан почточу Курман менен Мырзакул, эки солдат чыгып, аларга кошулуп туруп калат.

Сахнанын сол тарабынан Ысмайыл жүдөңкү көбөтөси менен жалгыз чыгат. Аларга жакын келип бетме-бет туруп калат.

Сахна артынан окулат: - Ушул учурда Сейде турмуштагы ишенген, азап-тозок тартып сактаган кишисинен айрылып турду. Ысмайыл Сейденин бардык жакшы тилек, үмүттөрүн жерге тебелеп, жексен кылды.

Баласын колуна көтөргөн Сейде Ысмайылга тайманбай түз карады. Анын кара тору жүзүндө ичтеги зор күч, өкүмдүү адилеттик сезилип турду.

Ал азыр адамдын бийик касиети, адилеттиги үчүн баласын керилген көкүрөгүнө кысып, башын өйдө көтөрүп, Ысмайылга бетме-бет келди!

Чындыгында, бул беттешүү - адамдын бийик касиети, адилеттиги үчүн күрөшкөн беттешүү эле.

(Музыка басаңдайт. Каармандар бардыгы салам берип, туруп калышат).

Биринчи жолу орусча «Новый мир» журналына (1958, №8) жарыяланган. Кыргызча «Ала-Тоо» журналынын 1958-жылдагы №10-санында «Обон» деген ат менен жарык көргөн. Кийинки жылы Фрунзеде («Обон», «Кыргызмамбас», 1959), Москвада орус тилинде («Джамия» М., «Правда», 1959) китеп болуп чыккан.

1961-жылы Кыргыз Мамлекеттик опера жана балет театры «Жамийла» операсын (муз. М.Раухвергендики) койгон.

Бүткүл союздук радио «Жамийла» жана «Биринчи мугалим» радиокомпозицияларын берүүнү сурап кайрылган 1700 кат алган («Комсомолец Киргизии», 1963, 4-авг).

Ирина Поплавская 1969-жылы толук метраждуу фильм тарткан («Мосфильм»). 1993-жылы немец режиссеру Моника Тейбер көркөм фильм тарткан.

Казак акыны С.Сейтхазин «Даниярдын ыры» аттуу обондуу ырдын текстин жазган, ага казак композитору И.Жаканов обон жараткан.

Чыгарма кирген «Повести гор и степей» жыйнагы (М., 1961) Лениндик сыйлыкка татыктуу болгон (1963).

Луи Арагон «Махабат жөнүндөгү дүйнөдөгү эң сонун баян» деп атап, француз тилине которгон.

Катышуучулар:

Жамийла – жылкычынын кызы, 21-22 жаштарда

Данияр – жарадар аскер, 30-35 жаштарда

Садык – Жамийланын күйөөсү, 25-26 жаштарда

Сейит – Жамийланын кайниси, сүрөтчү, 12-13 жаштарда

Байбиче – Сейиттин апасы, 60-65 жаштар чамасында

Орозмат – бригадир, 60-65 жаштарда

Осмон – Садыктын курбусу, 25-26 жаштарда

1-көрүнүш

Сахнанын бир бурчуна сүрөт орнотулат. Фондо жай музыка ойнолуп турат.

Ойлуу басып Сейит сүрөттүн жанына келип:

Ар дайым бир жакка жол жүрөрдө, мен ушул алкагы жөнөкөй жыгачтан жасалган сүрөттүн алдына келип турам. Мына эртең да айылга жөнөймүн. Сүрөттү карап, мен андан жолума ак тилек бата алып жаткан өңдүү, аны көпкө көз айрыбай тиктейм.

Сүрөттүн эч кандай ыксыз жайы деле жок, же болбосо, ага «көз тийип» кетет дегендей ал бир ашкан укмуш да эмес. Биринчи көрүшкө жөнөкөй эле кадыресе сүрөт.

Бирок мен шашпайын, сөз башынан болсун.

2-көрүнүш

Бригадир Орозмат балдагын канжыгасына байлап алып байбиче менен айтышып чыгат.

Байбиче: *(кайра-кайра заңкайта орогон элечектин ээк алгычын жакасына кыстай)* - Барбайт андайыңарга! Кудайды карап иш кылсаңарчы: аял деген качан эле араба айдачу эле! Кой, айланайын, келинимди ошол орогуна эле тим койгула.

Орозмат: - О, кокуй-ой, менин төрт мүчөлүм соо болуп, колумдан келсе, өзүм эле баягыдай каптарды арабага ыргытып-ыргытып жибербейт белем! Бой келиндерге араба айдаталы деп жатсак, макул деген келинди сиз тыйып салсаңыз, план толбойт, бу деги шартка түшүнсөңөр болбойбу!

Нары жактан шапалак камчыны сүйрөп Сейит кирет. Аны көргөн бригадир сүйүнүп кетип:

Орозмат: - Андай эле келиниңизге жолдон тентек арабакечтер тиет десеңиз, мына – кайниси турбайбы! Сейит азамат өзү, бизди жансактатып жаткан мына ушул балдар да азыр, садагасы кетейиндер... Сейит иним, бүгүн үйгө түнөп, аттарыңды тыныктыр. Эртең Жамийлага араба беребиз, жеңенди кошуп алып өзүң баш бол. Байбиче, чочубай эле коюңуз Сейит турганда.

Байбиче: А-а, кудай, ушу тырмактай немебизге өмүр берегөр... Бел байлар жигиттерибиз алда кайда: журтта калгандай эле аңкылдап калбадыкпы...

Кайгылуу музыка жаңырат. Сейитти далыга таптап Орозмат жетелеп чыгып кетет. Артынан байбиче муңдуу басып чыгып кетет.

3-көрүнүш

Эки өрүмгө батпай, дүркүрөп өскөн калың чачын кысып туруп, бир байлам ак жоолугун маңдайын кыйгачтатып салынган Жамийла чыгат. Ар жерде үймөлөк болгон чөптөр жатат. Осмон Жамийлага тийише кетет. Жамийла Осмондун колун силкип салып: «Турчу нары!» деп ордунан туруп кетет.

Осмон (чөп маянын түбүндө жамбаштап, түкүрүп, бышкырып): Тигини, мышык этке жетпей жатып сасык дейт... Мурдуңузду чүйрүбөй эле коюңуз! Көзүң катып өлүп эле жүрөсүң го...

Жамийла: - Өлсөм өлүп жүргөндүрмүн,- кудайдын башка салганы! Бешенебиз ушул экен – сен, акмак, андан эмне күлөсүң? Көзүм катмак турсун, миң жыл так өтсөм да, сага окшогон шүмшүккө кесиримди арканы арткан! Акмак!

Осмон: Ошону айтам да! Согуштун кесепетинен камчынын уусуна сугарылбай кутуруп жүрбөйсүңбү! (каткырып, мыскыл аралаш күлүп сүйлөйт).

Жамийла «түү» деп, - тигини көздөй жийиркеничтүү түкүрүп, басып кетет. Осмон башын чайкап, колуна орок, каплагын кармап, күлгөн боюнча чыгып кетет.

4-көрүнүш

Садыктан кат келген күн. Байбиче сүйүнүп Сейиттин оозун карап, сүйүнүчтүү кабар күткөндөй... Сейит акырын катты ачып, окуй баштайт. Фондо жай музыка жаңырып турат.

Сейит: - Амандык кат. Андагы Таластын атыр жыттуу, салкын абасында жашаган, жандан артык көрүүчү атам Жолчубай...

Андан кийинки сөздөрүн ичинен оозун кыбыратып окуп берет. Акырында: «Жана да аялым Жамийла аман-эсен турабы?» деп бүтүрөт.

Байбиче: - А-а, тумардай болгон катыңардан айланайын! Ата-эне, туугандар дейт тура? Бизди коюп өзүңөрдү эле кудай сактаса болгону, биз эмне... Үйдө эмеспизби... Мен аманмын деп бир ооз эле чийип койсоңор, ошо да бизге чоң канимет...

Ары жактан Жамийла кирип келип, катты алып, өңү албыра түшүп, шашылып окуй баштайт. Бирок, каттын аягына жакындаган сайын, өңүндөгү оту соолуп, ийилген кашы сустая жыйналат. Унчукпастан кайра энесине бөрип, четке туруп келет. (кайгылуу музыка катуулап жаңырып токтойт.)

Байбиче: - (келининин бул абалын байкап) Кабар келгенине сүйүнбөй, ары шылкыя калат экенсиң да, балам. Же аскерге кеткен жалгыз эле сенин күйөөң бекен? Эл тарткан азапты эл менен кошо тарт... Кудай

кошкон жарын ким сагынбасын, сагынсаң да ичиңде болсун, ичиңе сакта... (жарык өчөт)

5-көрүнүш

Сахнанын бир бурчунда араба орнотулат. Арабанын үстүндө бир-эки кап жатат. Кенен солдат өтүгүн сүйрөлтө сол бутунан сылтый баскан узун бойлуу Данияр менен жылаңайлак Сейитти көрүп Жамийла:

- Ай, кичине бала, менин аттарым кайсы, бери жетеле. Камыттары кайсы эле? (Жамийла аларды шылдыңкор карап, күлүп коюп)- Оо, узунду-кыскалуу болгон кайрандар десе! Издешпей табышкансыңар го! Болгула, урушта туруш жок, эртерээк салкында жөнөй берели!

- Ай, ким. Данияр белең? Карааның эркек эмеспи, жол башта!

Данияр чочугандай келинди бир карап, унчукпай арабаны турган эле жеринен ала-сала айдап жөнөп кетет.

(Сахна караңгылайт)

6-көрүнүш

Сахнанын көрүнөө жерине кызыл кездемеге «Бардык эгин – фронт үчүн!» деген жазуу илинет. Арабанын четинде Жамийла отурат. Нарыда Данияр ойлуу турат.

Жамийла ичке, шыңгыраган үнү менен ырдайт:

Шай оромол бир байлам,

Жанымда жүрсөң, садагам...

Жамийла: - Ой, сүстайган неме, ырдап койсоң болбойбу? Жигитсиңби өзүң же өлүксүңбү?

Данияр: - (уялгандай үн менен) - Ырдай бер, Жамийла, кулак сенде!

Жамийла: - Башка эл эмне кулагын шыпырып салыптырбы? Ырдабасаң жөн кой, бой көтөргөнүн мунун! (Жамийла кайра кайталап ырдайт. Кайра бир аз ойлоно калып) Ай, Данияр, сен бирөөнү сүйдүң беле? (Жамийла күлүп жиберет).

Данияр жооп бербейт. Бир убакта Данияр коңур, мукамдуу үнү менен ырдайт:

Ой, Ала-То-о-о, Ала – То-о-о,

Ата-бабам өскөн жер!

Ой, Ала-То-о-о, Ала – То-о-о,

Ак булут калкып көчкөн жер!

Муну уккан Жамийла таң кала карап, жанына келет.

Жамийла: - Ой, кайран неме, башта кайда элең? Ырда эми, жөндөп ырда!

Сахна артынан окулат: - Бул обон башкаларга окшобогон ашыгылыктын, махабаттын обону эле. Анын обонундагы жалын менен

чексиз мээрим адамды таң калтырды. Бул обон – адамдын кубанычын, тилегин, ой-санаасын баяндаган обон эле!

(Сахна карагылайт).

7-көрүнүш

Жамийла аппак көйнөк, башына жоолук салынып чоң үймөк болгон чөпкө жөлөнүп Сейиттин башын тизесине коюп, алда кайда алыска тигилип, Сейиттин чачын, бетин эркелете сылап отурат.

Фондо кайгылуу, жай музыка ойнолуп турат. Сейиттин сөзү ичинен (сахнанын артынан) жай, мукамдуу жаңырат: Жеңемдин муңайым кайгы менен санаага толгон жүзүн карап анын да көкүрөгүн туюк эңсөө кыстап, жүрөгүндө жаңы тилектер ойгонгонун сезип турдум. Жамийла Даниярды сүйсө экен деп, бир туруп, кайра сүйбөсө экен деп тиледим. Анткени, канча айткан менен Жамийла биздин үйдүн келини, менин бир туугандай агамдын аялы да.

Жамийла Сейитти ээрчитип, ойлуу басып чыгып кетет.

8-көрүнүш

Сейит бир барак актай калың кагазды эгин сапырган күрөктүн үстүнө коюп, үйүлгөн самандын жанында сүрөт тартып отурат.

Аны издеп келген Жамийла көрө коюп ачуулуу үнү менен:

- Сен эмне, тилиң дудук, кулагың дүлөй болдубу? Буудайды алда качан эле жүктөп, эт бышымдан бери кыйкырабыз! (Жамийла сүрөттү тартып алып): - Ой, шумдугуң кур! Дегеле ... деп иреңи бозоруп, кагазга телмирип туруп калат (музыка жаңырат).

Жамийла: *- Мага берчи муну, кичине бала! Мен эстеликке сактап коюн... Жамийла баракты эки бүктөп, койнуна салып алат. Сейитти ээрчитип чыгып кетет.*

9-көрүнүш

Чиркейдin үнү жаңырат. Түн. Үймөк болгон самандын жанында Сейит уктап жатат. Бир жагында Данияр ойлуу жатат. Аңгыча Жамийла келип Даниярдын баш жагына отурат.

Жамийла: *- Данияр, мына мен өзүм келдим! Сен таарындыңбы? Бирок мен айыптуу белем? Сенде да айып жок... Чын эле күмөн санадыңбы, кантип эле сени бирөөгө алмаштырайын! Керек эмес, түштөн кийинки сүйүүсү өзүнө буюрсун! Мейли, ким эмне десе да мен сеникимин! Жалгызым, эч кимге сени ыраа көрбөйм!*

Данияр акырын туруп, бир кубанып, бир апкаарып Жамийлага жакын келип:

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВ. СИТЕТИ
КИТЕПКАНА
ИЧЯ № 9244

Данияр: - Жамийлам, жаным, калкатайым! Кызыл гүлүм, Жамалтай! Менин сүйгөнүм туулган жеримде тура! Көрсө, ал сен экенсиң, кызыл гүлүм!

(Экөө кол кармашып, каткырып күлүп, сахнаны төгөренип көпкө чуркашат. Сахна караңгылайт).

10-көрүнүш

Музыка ойнолуп турат.

Саманга жатып, кыялданып Сейит сүрөт тартып жаткан болот. Аңгыча Данияр менен Жамийланын кол кармашып кетип жатканын көрүп калат. Аларды дароо тааныйт. Жамийла аппак жүн жоолугун салынып, үстүнө кызыл-ала гүлдүү көйнөгү менен чий баркут чапанын кийип алган болот. Алар узап кете беришет. Таңыркап карап калган Сейит эки-жагын алаңдап карап, көргөн көзүнө ишенбей, алардын артынан ээрчип: «Жамийла-а-а-а! Жамийла-а-а-а!» деп ачуу кыйкырып, жерге сулк жатып, көпкө ыйлайт.

Ушул учурда сахнанын артынан жай окулат: - Жамийла, Жамийла! – деп жаш балача шолоктоп, мен өзүмдүн эң жакын көргөн кымбаттуу кишилерим менен коштошуп жаттым. Мына ушунда гана жерде ыйлап жаткан учурумда мен өзүм да Жамийланы сүйгөнүмдү түшүндүм. Ооба, балким бул балалык кездеги менин эң таза, наристе сүйүүм болгон чыгар!

Көрсө, мен ушул учурда жеке эле Жамийлалар менен коштошпой, өзүмдүн балалык чагым менен дагы коштошуп жаткан экем.

(сахна караңгылайт)

11-көрүнүш

Сахнага беш-алты аялдар чыгышат. Ар кимиси ар түрдүү кийинишкен. Аялдардын баары эле Жамийланы жамандашып жатышат

Биринчи аял: - Акмак да! Болбосо ким эле өзүнүн ырысын тебелеп, тентиген мусапыр менен ээрчип кетсин!

Экинчи аял: - Ошону айт, жеңе! Эмнесине кызыкты дейм да! Жаман шинели менен тамтыгы чыккан өтүгүнөн башка эчтекеси жок эле го!

Дагы бирөө: - Анан эмне, короо-короо малы бар беле!

Дагы бирөө коштой чыгат: - Үйү жок, жайы жок тентиген неме да! Мейли, өз убалы өзүнө, өкүнүп бармагын тиштейт али... Көрөрбүз, ошондо ал сулуусунган немени!

Бирөө: - Тооба, Садыктан артык эрди ал кайдан тапмак эле?

Биринчи аял: - Аны айтасың, кайненесичи? Пайгамбардай болгон кайненени кайдан табат экен ал!

Аялдар ызылдашып чыгып кетишет.

12-көрүнүш

Үйдө мештин жанында апасы от жагып отурат. Сейит сүрөт тартып жаткан. Купкуу болуп Садык кирип келет. Сейитти көздөй жулкунуп басканда желбөгөй жамынган шинели жерге учуп түшөт.

Садык: - (ачуулуу, ызалуу үн менен) Муну ким тарткан? (чоң барак кагазды Сейиттин бетине сунат. Сейит сүрөттү карап таңыркап калат)

Сейит: - Мен тарткан элем! (чочугандай ордунан турат)

Садык: - (Садык сүрөттү көрсөтүп, ачуусу келип) - Булчу, бул ким өзү?

Сейит: - Данияр.

Садык: - Бузукусуң сен! деп Садык сүрөттү майда тытып, жерге төбөлөп, чыгып кетет. (кайгылуу музыка жаңырат).

Апасы: - (Сейиткө ойлуу карап) Сен билчү белең?

Сейит: - Ооба, билчүмүн. Мен алардын сүрөтүн дагы тартам! (апасы башын чайкайт, Сейит тытылган сүрөттү карап, ойлуу)

Сейит: - Мен окууга кетем! Сүрөтчү болгум келет, сүрөтчүнүн окуусуна барам, атама да ушуну айтып кой...

Апасы: - Мейлиң, барсаң өзүң бил... Темир канат болгон соң, ар кимиңер өзүңөрчө канат шилтеп калбадыңарбы... Биз кайдан билели, балким, силердики чындык чыгар, балким, алыска чабыттап учарсыңар... Акыркы заман эми ушундай болбодубу... (апасы акырын басып чыгып кетет)

Сейит, ойлуу басып сахнанын ортосуна келет.

Сейит: - Жамийла Данияр менен ээрчип кетип, таалайсыз болот деген кептерге мен эч бир ишенмек турсун, кайта, ал анык таалайын эми тапты деп ишенгем.

- Кайдасыңар, силер азыр, кайсы жолдор менен кетип бара жатасыңар? Сапарыңар ачык болсун! Жамийлам! Сен кеткенде башыңды бийик көтөрүп, кылчайбай, тайманбай кеткенсиң!.. Алсыздыкка берилбе, гүлүм Жамийла, Даниярды медресе кылып желен! Данияр баягыдай жер, сүйүү, турмуш жөнүндө жалындуу обонун созо берсин! Коркпо, Жамийла, сенин жолуң таалай жолу, андан күмөн санаба!

Ал эми мен тарткан сүрөттүн боегунун ар бир сүрткөн сызыгынан Даниярдын обону угулсун! Сүрөт тарткан боектун ар бир сүрткөн сызыгында Жамийланын жүрөк оту болсун!

(Сахна караңгылайт)

Фондо жай музыка угулуп турат.

Кызыл-ала гүлдүү көйнөгү менен чий баркут кемселин кийген Жамийла Данияр экөө жетелешип чыгат. Колуна чоң ак кагаздарын көтөрүп Сейит чыгат. Анан Орозмат бригадир, Байбиче чыгат.

Сахнанын бир бурчунан Садык келет.

(Баары салам беришет. Сахна караңгылайт).

«ДЕЛБИРИМ»

Бул чыгарма орус тилинде 1961-жылы «Тополек мой в красной косынке» деген ат менен «Дружба народов» журналынын биринчи санына жарыяланган. Ага чейин чыгарманын кыргыз тилиндеги үзүндүсү «Долондун кан жолунда» деген ат менен «Советтик Кыргызстан» газетасына (1959, 30-авг.) басылган, ал эми толук түрүндө повесть «Делбирим» деген ат менен («Делбирим»: Повесттер, аңгемелер, драма. – Ф., 1981) жарык көргөн. Которгон Ашым Жакыпбеков.

Повесттин негизинде 1961-жылы режиссер А.Сахаров «Ашуу» фильмин тарткан. 1972-жылы И.Поплавская «Мен Тянь-Шань» аттуу эки сериялуу көркөм тасманы жараткан. 1980-жылы Атил Йылмаз «Кызыл жоолук» (Туркия) кинофильмин экранга алып чыккан. Композитор Вл. Власовдун «Асель» балети (либреттонун авторлору Б.Халиулов, Н.Харитонов) 1967-жылы Фрунзе шаарында, кийин Москвада коюлган.

Повесттин негизинде акын Сүйүнбай Эралиев «Ырым - сен» аттуу поэма-драма жазган.

Композитор Мукаш Абдраев «Илиястын баяны» аттуу симфониялык чыгарма жараткан.

Катышуучулар:

- Илияс – автобазада жумушчу, 26-27 жаштарда
- Асел – Илиястын аялы, 20-21 жаштарда
- Самат – Илиястын уулу, 1 жашта
- Аманжолов – автобазанын начальниги, 45 жаштарда
- Кадийча – автобазада дичпетчер, 24 жашта
- Байтемир – автобазада жол мастери, 35-40 жаштарда
- Алыбек Жантурин – Илиястын досу, шофер, 26-27 жаштарда

1-көрүнүш

«Издейм сени» музыкасы жаңырат. Фуфайкасын желкесине таштап, ойлуу Илияз сахнага келип:

- Мен өмүрүмдө бир келген бактымдан адашып, Долондо канатымды кайрып алдым. Асел Саматты алып Байтемир менен жашап калды. Кадийча өз жолу менен кетти. Мен жалгыз калдым.

(Музыка жаңырып, басаңдайт)

Сүйүүңөрдү түбөлүк сактагыла!

Илияс акырын башын жергө салып чыгып кетет.

Сахнанын бир бурчуна зил машина жасалып, орнотулат. Машинанын астында Илияс оңдоп жаткан болот. Аңгыча бутуна

резинка өтүк, үстүнө атасынын эски кемселин кийген, колуна китептерди кармаган Асел келет.

Илияс: - Өпкөдөн баскансып эмне туруп калдың, өтүп кете бербейсиңби? Кете бер дейм, чоң эне! Менин жумушум көп али, чыдап күтө албассың.

Асел: - Мен чоң эне эмесмин.

Илияс: - Анда кимсиң?

Асел: - Кызмын.

Илияз кызды көрүү үчүн шашылып машинанын астынан чыгат. Ушул убакта шаңдуу музыка жаңырып, басаңдайт:

Илияс: - Ырас, сулуу дегенчелик сулуу экенсиң. Туфли болсо гана! (Алактап, шашмалап) - Мен, мен бүгүн ушундай сулуу кызга жолугарым билгенде, эх, тиги диспетчер менен урушпайт элем. Мен... менин атым.... (май болгон колун сунуп, кайра артына жашырып) - Атыңыз ким болот, сулуу кыз?

Асел: -Асел.

Илияз: - А менин атым Илияз (колун сунуп, көрүшөт)

Илияз: - Кайсыл жерде иштейсиз, сулуу кыз?

Асел: -Уй фермада.

Илияз: - Аа, түшүндүм. Пыс-пыс, саайсыңар да, ээ? Эми мен сизди үйүңүздөн фермага, фермадан үйүңүзгө жеткирип турсам макулбу?

Асел: - (жылмайып) Макул.

Асел акырын четке чыгып басып кетет. Артынан Илияс кайра - кайра карап, сүйүнүп чыгып кетет.

(Музыка фондо жай ойнолуп турат).

2-көрүнүш

(Илияз Аселдин үйү жакка карап, аны чакырууга аракет жасайт.

Аңгыча ит үрөт (иттин үргөн үнү жаңырат). Илияз качып, машинасынын жанына барып, оңдомуш болуп калат. Үйдөн Аселдин апасы менен аксакал киши чыгат)

Аселдин апасы: - Куда, биз ыраазыбыз сизге. Биз жактан болсо кам санабаңыз. Боор эти менен тең Аселибизден эмнени аяйлы.

Куда: - Ээ, кудагый, ырыс алды ынтымак. Кудай балдардын жанын аман кылсын. Жыйган-тергенибиздин баары ошо балдарга деген дүнүйө эмеспи. Ошентип жума күнгө макулдаштык ээ?

Аселдин апасы: - Ооба, ооба, жума күнү. Кудайдын улуу күнү экен. Жолуңар шыдыр болсун. Кудагыйга салам айтып коюңуз.

Ушул убакта машиненин жанында Илияс турган болот.

Аселдин апасы Илияска карап, ачуусу келип кыйкырат:

Аселдин апасы: - Сен, бала, эмне эле бу тегерекке үйүр болуп калдың? Буер сага кербен сарай эмес! Буерге токточу болбогун! Жөнө, өз жолуңа түш.

Илияс: - (шашкалактап, ыңгайсызданып) Саламатсызбы, апа, жакшысызбы?

Аселдин апасы: - Жөнө, өз жолуңа түш. Бар, бар дейм, башымды оорутпа! Жөнө!

Илияс: - Азыр, азыр апа, тиги машинам сынып калды эле.

Аселдин апасы өзүнчө күңгүрөнүп, сүйлөнүп: Ушул тегерекке эле үйүр болуп калды да. Ай, иттерди агытып ийгилечи! (үйүнө кирип кетет, иттердин үнү жаңырат).

3-көрүнүш

Илияз Аселдин үйүнүн жанына барып: - Чоң эне, ээй, чоң эне-е!

Асел акырын үйдөн чыгат. (музыка жаңырат). Экөө тиктешип алыстан тегеренип басышат. Илияз Аселге тамашалап кайрадан суроо узатат:

Илияз: - Эй, чоң эне, чоң эне!

Асел: - Мен чоң эне эмесмин!

Илияз: - Анда кимсиң?

Асел: - Кызмын.

Илияз: - Сулуу кызсыңбы?

Асел: - Өзүң байкап көр.

Илияз: - Асел, Аселим! Сен сулуусуң, менин кызыл жоолук жалжалым!

Музыка жаңырат. Экөө ортодо кол кармашып тегеренип, каткырып күлүп, жетелешип чуркап чыгып кетишет.

4-көрүнүш

Сахнадан ак куулардын үнү, Ысык-Көлдүн шарпылдаган добушу жаңырат. Көлдүн сүрөтү түшүрүлөт. Машинанын ичинде Илияз менен Асел отураат.

Көшөгө артынан: Кыргызымдын кылымдардан берки түзөнгүсү ыры болгон жарыктык Ысык-Көл, аккуулар да бул эки жаштын бактысына күбө болгондой бүгүн башкача.

Илияс: - Тээтиги жээктеги шыптары көрүнгөн тамдарды карагын, ошол биздин автобаза. Бул кабина болсо – экөөбүздүн үйүбүз.

Асел Илияска боюн таштап, кучактап, ыйлап да, күлүп да:

Асел: - Жаным менин, сүйүктүүм! Үй-жайдын мага кереги жок. Ата-энем гана бир кезде түшүнүп, кечеришсе экен. Билем го... Бирок менин айыбым кайсы?... (Сахна караңгы тартып, күн күркүрөп, чагылган чартылдап, жамгырдын үнү угулат).

5-көрүнүш

Сахнага 4 шофер ар жерде бири тамеки тартып, бири ойлонуп, бири ары-бери басып жүргөн болот.

Аманжолов: - Ахыбал ушундай, жолдоштор. Эмне кылышты билбей менин да башым катты. Жүктөр көлөмдүү экен. Кузовго эки-үчү гана батат. Күндүр-түндүр ташысак да жазга чейин бүтпөйт.

Илияс: - Баш катыргыдай эмнеси бар! Прицеп чиркеш керек!

Илияска карап күлүп, кол шилтеп шоферлор кете баштайт.

Илияс: - Кое тургула, кетпегиле!

1-шофер: - Мен ушул жолдордо машине айдап жүргөн кезде сен нанды «нана» деп жүрчүсүң, балам. Тянь-Шань сага бий бийлөөчү аянт эмес. Элге мазак болбосоңчу...

Алыбек: - Талашты койгула. Илияс, сен да алабармансың. Баарын таразалап, ойлонуп, кеңешип көрүш керек. Куру сөзүң далил эмес.

Илияс: - Өзүм далилдейм! Силер ойлонуп, таразалап отургуча мен далилдеп берем. Ошондо ишенесиңер!

Шоферлор баш чайкап, кол шилтеп чыгып кетишет. Илияз да алардын артынан ээрчип кетет. Кыш, бороондун үнү жаңырып барып токтойт.

6-көрүнүш

Кадийчанын колунда кагаздар, Илияс анын артынан ээрчип суранып, жалбарып келет.

Илияс: - Кадийча, сенден суранам. Мага жол кагазын берчи. Сени уят кылбайм. Айткан сөзүмдө турам. Сөз берем, Кадийча. Мага ишенчи. Мен үчүн, Кадийча, суранам.

Кадийча: (Ойлоно калып) - Мейли жигит, сен үчүн!

Кадийча жол кагазын жазып, Илиястын колуна карматат. Илияс сүйүнгөнүнөн:

Илияс: - Ыракмат, сага! Ыракмат, Кадийча, бул жакшылыгыңды өмүр бою унутпайм.

Кадийча: - Көрөбүз, жигит! (Мыйыгынан күлүп, койкоңдоп басып чыгып кетет)

Илияс кубанып, чуркап шашып чыгып кетет.

7-көрүнүш

Үйүнүн эшигин тарсылдата уруп, жулунуп кирген Илияс фуфайкасын чечип, ыргытып, ойлуу эки жакка шашатысы кетип басат. Асел кир жууп отурган болот. Илияздын абалын көрүп бир чети таң калып, бир чети чочулап:

Асел: - Жуунасыңбы? Суу жылытып отурам.

Илияс: - Ашууга прицепти кулатып келдим.

Асел: - Кайсы прицепти?

Илияс: - Темир, көк, 02-38! Кайсы экенин сага айырмасы канча? Уурдап келаткам, аны. Уурдап! (Асел оозун баскан боюнча таң калып карап калат).

Асел: - Эмне үчүн?

Илияс: - Эмне үчүнүң эмне? Ашуудан прицеп сүйрөп өткүм келген. Айтканымды далилдейин дегем. Мына эми күйүп отурам.

Асел: (*Ойлоно калып*) - Эмне отурасың?

Илияс: - Анан эмне кылам?

Асел: - Автобазга кайгып бар.

Илияс: - Прицепти кайра сүйрөтүп кайсы бетим менен барам. Ит болдум, куш болдум, ушу ишке туш болдум, кечирип койгула деп барамбы? Жо-жок! Урганым жок!

Асел: - Бок жүрөк экенсиң!

Илияс муштумун көзөп келип бирок Аселди ура албайт. (ушул учурда музыка жаңырат) Илияс Аселди түртүп жиберип, чыгып кетет.

Кайрадан кайгылуу музыка жаңырып барып токтойт.

8-көрүнүш

Караңгы. Чиркейдин үнү угулат. Фондо «Издейм сени» ыры жаңырып турат.

Столдун үстүндө бир арак, 2 стакан. Илияс өзү жалгыз ичип отурган болот. Кадийча колуна кагаздарын кармап, ары өтүп кетип, ойлоно калып, кайра келип, Илиясты карап.

Кадийча: - Жылдызың жерге түшүп калыптыр да, жигит? Эмне жалгыз иче албай отурасыңбы? Кел, анда экөөлөп ичели.

Илияс 1 стаканга арак куюп, Кадийчага жылдырат. Илияс мас болуп калат. Кадийча аны колтуктап жетелеп жөнөйт.

Илияс: - Сенин алдында күнөөлүү болуп калдым, Кадийча! Бирок, эсинде болсун, сени чекеге черттирбейм... Өзүм жооп берем!

Кадийча: - Койчу ошону, жаным, унутчу! Алдас уруп жулунуп эле жүргөнүң. Эми сенсиз күнүм жок. Мендиксин сен! Баштатан эле мендик болчусуң. Сүйүүң гана керек, башка эчтеменин кереги жок, Илияс!... (*Кадийча ыйлап жиберет*).

Илиястын колунан тартып, акырын жетелеп чыгып кетет.

9-көрүнүш

Байтемир башы бинт менен таңылган Илиясты жетелеп үйгө кирет.

Байтемир: - Асел, Асел! Үйгө мейман келди.

Ушул учурда Асел отун көтөрүп кирип келип, Илиясты көрүп, таң кала тиктеп, колундагы отунду жерге таштап жиберет. Көпкө тиктешип калат. (Кайгылуу музыка жаңырат)

Байтемир сес болгон экөөн апмак-салмак тиктеп, эч нерсе болбогондой, сыр билгизбей:

Байтемир: - Асел, үйгө мейман келди. Бизге чай койбойсуңбу?

Ары жактан Самат чуркап кирет.

Самат: Ата! Атаке! Атаке!

Илияс колун созуп, Саматка карай умтулат. Самат Илиязды капарга да албай, атасы Байтемирге карап чуркап, кучактап бетинен өбөт.

Байтемир чыгып кетет. Самат ойноп отурат.

-Илияс: - Асел, мени кечир. Мен ит болдум. Кечир мени. Жүр, сени алып кетейин. Мурдагыдай бактылуу жашайбыз, Асел, сага сөз берем.

Асел: - Жок, сен менин сүйүүмдү барктай албадың. Жок, Илияс, эми бирге боло албайбыз. Эми менин жолум башка...

Асел Саматты жетелеп, жоолугу менен оозун жаап, башын жерге ийип, кайгылуу чыгып кетет.

Ушул учурда «Ысык –Көлдү сагынуу» ыры угулат.

Илияс жалгыз өзү ары-бери басып жүрөт. Музыка басаңдайт.

Илияс: - О, кайран, Ысык – Көл! Ысык-Көлүм – өмүр бою ырдалып бүтпөс ырым!.. Баары дал ошол күнкүдөй. Бир гана Аселим жок жанымда! Кайдасың сен, кызыл жоолук жалжалым?!

Илияс башын жерге салып ойлонуп калып, кайра:

Армандуу өмүрүмдүн күбөсү, Ысык-Көлүм, кош! Сары жээк, көк айдың көлүм, ушу көркүң менен кошо ала кетсем болор эле, бирок сүйүктүү кишимдин сүйүүсүн алып кете албадым, анын сыңары сени да алып кете албайм. Кош! Асел! Кош, кызыл жоолук делбирим! Кош сүйгөнүм! Бактылуу бол!

«Ысык – Көлдү сагынуу» ыры ырдалат (Автору К.Тагаевдики).

Музыканын коштоосунда каармандар сахнага чыгышат.

Сахнанын ортосунда Илияс турат. Баласын колуна жетелеген Асел менен Байтемир чыгат. Колуна чемоданын көтөрүп Кадийча жалгыз чыгат. Аселдин апасы, калган каармандар ар жерге туруп калышат. Баардыгы бирдей салам берип, сахнадан чыгып кетишет.

«БИРИНЧИ МУГАЛИМ»

«Биринчи мугалим» повести алгач «Элдик мугалим жөнүндө баллада» («Ала-Тоо, 1961), «Биринчи мугалим жөнүндө баллада» («Мугалимдер газетасы», 1961) деген ат менен жарык көргөн, андан соң 1963-жылы чыккан «Саманчы жолу» жыйнагында жөн гана «Биринчи мугалим» деген азыркы наамы менен басылып чыккан.

Кинорежиссер А. Михалков-Кончаловский повесть боюнча аты уйкаш фильм тарткан (сценарийин Ч. Айтматов жазган, 1965)

Катышуучулар:

Дүйшөн – Таштанбектин уулу, мугалим, 27-30-жаштарда

Алтынай – жетим кыз, 14-15 жаштар чамасында

Аял – Алтынайдын жеңеси, 40-45 жаштарда

Мындан сырткары, жаш жигит, үй ээси, айылдагы аксакалдар, Алтынай менен чогуу окуган кыздар-балдар катышат.

Сахнанын төр жагына дөбөдө өскөн кош теректин сүрөтү түшүрүлөт. Бөтөнчө үндүү теректердин күүлөнгөн үнү жаңырат.

(**Сахна артынан окулат**): Көчөдө бак деген толуп жатат, бирок бул теректердин бир укмуштуу касиети – алар бөтөнчө үндүү, тил бүткөндөй жандуу теректер. Түнү-күнү тынбай, качан болбосун жалбырактары дирилдеп, чайпалган чокулары айкалышып, теректер ар кандай үнгө салып шуулдайт.

1-көрүнүш

Килемдер төшөлгөн жасалгалуу төргө Алтынай Сулайманованы отургузуп, сыйлап, чоң дастаркондун төгерегинде жайнап отургандар күү-күү каткырып, ызы-чуу түшүп өз ара сүйлөшүп жаткан кезде колуна бир тутам газет-журналдарды кармаган жаш жигит эшиктен кирет. Үй ээсине он чакты телеграммаларды сунат. Мурунку окуучулардан келген куттуктоо телеграммалар катардан катарга өтүп окулат.

Кимдир бирөө: - Ой, муну Дүйшөн абышка алып келдиби?

Жаш жигит: - Ооба. Жыйналышка жеткире барайын деп жакшы эле чаап келген экен, кечигип калдым деп жатат.

Үй ээси: - Ой, түш де аттан, үйгө кирсин!

Алтынай: - Ал, кайсы Дүйшөн?

Үй ээси: - Колхоздун почточусу, эже, Дүйшөн деген аксакалды таануучу белеңиз? *(Алтынай Сулайманова ооба дегендей башын ийкеп, ордуан турууга далалаттанат. Музыка жаңырат).*

Жигит: - Түшүңүз десем тиги киши болбой койду. Элге кат таратам деп бастырып кетти.

Кимдир бирөө: - О, Дүйшөн дегенди билбейсиңер, ал закон менен гана жүргөн киши.

Дагы бирөө: - Жолдоштор, бир кездерде биз «а» деген тамганы тааныбаган Дүйшөндүн мектебине да окудук элек. *(күлө сүйлөп, башын чайкап, каткырат)*

Бирөө: - Ой, Дүйшөндүн жоругу курусун. Ушуну да мугалим деп, окутуучу деп жүргөн экенбиз да *(каткырык, күлкүлөр жаңырат).*

Көз айнек тагынган, тыкан кийинген, чачын түйгөн Алтынай Сулайманова ойлуу басып кош теректин жанына келет

Сахна артынан окулат: - Ар бир нерсенин жазы да, күзү да болот тура. Кайран теректер! Көп кырдуу күндөлүк турмуштун кызыктуу убарагерчилигинде жылдар өтүп, күн өтүп, мен эч убакта унутпас ыйык нерсени эсимден чыгарбасам да, анын таасири солгун тартып, мезгилдин куму баскан эски булак өңдүү көзү бүтөлө берген экен.

Аны мен эми сезип отурам...

(Алтынай Сулайманова акырын басып чыгып кетет)

2-көрүнүш

Сахна артынан окулат: 1924-жыл.

7-8 киши турган кичинекей топтун ортосунда көөнө кара шинель кийген, кубакай Дүйшөн турат.

Аксакал киши: - Эй, балам, бу сенин ата-тегиңди го билебиз: бизге окшогон кара таман. Анан сен кайдан жүрүп молдо болдуң?

Дүйшөн: - Мен молдо эмесмин, аксакал. Мен комсомолмун. Азыркы убакытта кат тааныгандарды мугалим дешет. Мен аскерде жүрүп кат таанып келдим. Эмесе, мектепти силердин жардамыңар менен тээ дөбөдө ээн турган тамды оңдоп ачалы. Кандай дейсиңер, акылыңарды айткыла?

Сатымкул: - Аныңды кое тур, окуунун бизге кереги эмне?

Бирөө: - Баса, туура айтат. Биз жер менен эле оокат кылган дыйканбыз. А биздин балдар окуу окуп өкмөт болот беле? Кой, айланайын, башыбызды оорутпа!

Дүйшөн шинелинин илгичтерин жула бере жаздап чөнтөгүнөн төрт бүктөлгөн кагазды сууруп, аны колуна көрсөтө кармап кыйкырат.

Дүйшөн: - Өкүмөт бизди эми көзү ачылсын, кат таанып, билимге жетилсин деп жатат! Балдарды окутушубуз керек!

Чогулган эл башын чайкап, бирден-бирден тарап кетишет. Дүйшөн нес болуп ордунап козголбой туруп калат.

(сахна караңгылайт)

3-көрүнүш

Эски там. Ары жактан 2-3 кыздар колдоруна тезек толгон чоң ала каптарды көтөрүп дем алмакка отура калганда, үстү-башы ылай, жеңдерин түрүнүп Дүйшөн бетинин терин аарчып, жылмая сүйлөп кирип келет.

Дүйшөн: - Ии, кыздар, келгиле. Тезектен келе жатасыңарбы? *(кыздар отурган жерден бирин-бири карап, ооба дегенчелик баштарын ийкешет)* Мына, мектебиңер даяр десек да болот. Мектепке келесиңерби, окугуңар келеби?

Кыздардын ичинен чоңураагы Алтынай: - Жеңем кое берсе келем.

Дүйшөн: - А дурус. Кое бербегенде кармап калат беле. Атың ким сенин?

Алтынай: *(жырттык тизесин этеги менен жаап)* - Алтынай.

Дүйшөн: - Алтынай... жакшы экен. Сен чоңоюп калган эстүү кыз экенсиң. Башка балдарды да мектепке окуйлу деп ээрчиткин, макулбу? *(Алтынай макул дегенсип, башын ийкейт)*. Мейли эмесе, мен күн батканча отунга дагы бир сапар барып келе салайын. *(орок, жибин алып, басып кетет)*.

(Кыздар да каптарын көтөрүп жөнөп калышат. Алтынай ойлоно калып, кыздарды токтотууга шашылат).

Алтынай: - Кыздар, токтогула, мектепке отун керек экен, тезегибизди тамдын түбүнө төгүп кетели, киргизип алсын.

Бир кыз: - Үйгө куру кол барабызбы анан, акулдуусун мунун!

Алтынай: - Кайра барып дагы терип келели.

Дагы бирөө: - Койчу нары, апаларыбыз урушат *(кыздар Алтынайды таштап каптарын бөжөңдөтө көтөрүп чуркап кетишет)*.

Фондо музыка ойнолуп турат. Алтынай чуркап каптагы тезекти там түбүнө төгүп, кайрадан тезек терүүгө шашылып кетет.

(жай музыка жаңырат)

4-көрүнүш

Очок боюнда от жагып отурган жеңеси тура калат, эшиктен Алтынай шашып кирип келет.

Жеңеси: - Сен кайда жүрөсүң, ыя? Ит жетим, көк жетим, томаяк! Бөрү баласы ит болбойт: элдин балдары үйгө ташыса, сен үйдөн ташыйсың! Экинчи ошол жакка басып көр, шыйрагыңды чагам! Мектепчили мунун!

(Алтынай очоктун боюнда добуш чыгарбай, унчукпай ыйлап отурат).

Он чакты баланы ээрчитип жүргөн Дүйшөн Алтынай жашаган үйгө келет. Алтынай жеңеси менен соку жанчып отурган болот.

Дүйшөн: - О, жеңе, иш илгери! Мына, бул балдар болуп баарыбыз конокко келдик.

Жеңеси: - Келгиле! *(жактырбай күңк этет)*

Дүйшөн: - Кана эмесе, бүгүн окуу башталат. Кызыңар нече жашта? *(Дүйшөн мала ташка отуруп, балдарды тизмелеген кагазын даярдайт. Жеңеси ачуусу менен сокбилекти күрс эткизе жооп кайтарбайт).*

Дүйшөн: *(Дүйшөн Алтынайга күлө карап)* - Алтынай, жашың канчада?

Жеңеси: - Мунун жаш-пашын эмне кыласың? Буга окшогон томаяк куу жетим эмес, нанды «нана» деп жүргөн аталуу-энелүү эркепер да окубай жүрөт. Тетиги ээрчиткен балдарды эле окутуп ал, мында ишиң болбосун!

Дүйшөн: *(ордуанан секирип тура келип)* – Бул эмне дегениңиз? Жетим кыздар окубасын деген закон бар бекен?

Жеңеси: - Закун-пакунуң менен ишим жок.

Дүйшөн: - Байкап сүйлөңүз. Бул кыз сизге кереги жок болсо, кеңеш өкүматына керек! Жооп берип калып жүрбөңүз!

Жеңеси: - Ой, сен каяктагы чоң элең? Багып жүргөн кызымды мен билемби, же жериңден ооп тентип келген сен билесиңби?

Акеси: *(аялына карап кыйкырат):* - Эй, катын! Сен качантан бери элди башкарып, биларман болуп калгансың?! Көп сүйлөбөй ишиңди кыл! Айда, Таштанбектин баласы, алып кет кызды мектебиңе, окутасыңбы-чокутасыңбы, чатагың керек эмес, алыс кет...

Жеңеси: - Муну мектепке талтаңдатып коюп, сокуну ким жанчып, жаргылчакты ким тартат экен!

Акеси: - Жап жаагыңды калжырабай! Дегеним деген, айттым бүттү!

(Дүйшөн балдарды ээрчитип басып кетет. Жеңеси соку ташын көтөрүп, сүйлөнүп чыгып кетет. Акеси анын артынан кетет).

5-көрүнүш

Жерге төшөлгөн саманга отуруп, колдоруна бирден дептер, бирден калам, ар бирине кичинөкөй тактай берип чыгат. Дубал бооруна жармаштырылган эски, чет-чети жыртылган Лениндин сүрөтү илинип коюлат.

Дүйшөн: - Мен силерге, балдар, арип жазууну, сөз, сан жазууну үйрөтөм. Өзүм эмнени билсем ошону окутам...

Дүйшөн балдарга жылмая карап, колдору менен сүрөттү жаңсап, сабак өтөт.

(Сахна караңгылайт).

6-көрүнүш

Эки жаш чырпыкты көтөрүп, Алтынайды ээрчитип Дүйшөн чыгат.

Дүйшөн: - Экөөбүз азыр бир иш кылабыз, Алтынай. Мына бу теректерди мен сага арнап алып келдим. Ушулар жетилип чоңойгончо, сен дагы жетилип, көктөп, бүрдөйсүң. Менин баамымда сен чоң окумуштуу адам болосуң. Багың окуудан ачылсын! Ушул тилекке багыштап алып келдим, кел эми өз колубуз менен тигип коелу.

Музыка акырын фондо ойнолуп турат. Алар терекчелерди отургузушат.

Дүйшөн: - Мына көрдүңбү, кандай экенин! Оо, булар кийин зор теректер болор! Аман болсок, жакшылыктын баары алдыда, Алтынай.

Алтынай: - Сиз кандай десеңиз, агай, кандай айтсаңыз, мен ошондой болом. *(Алтынай менен Дүйшөн ээрчишип чыгып кетет).*

7-көрүнүш

Балдар, кыздарга сабак өтүп жаткан Дүйшөн. Аңгыча сырттан 3-4 атчан кишинин дүбүртү угулат. Балдар таңыркап карап калышат.

Дүйшөн: - Балдар, көңүлүңөрдү бөлбөй, бери карап отургула.

Аңгыча Алтынайдын жеңеси кирип келет.

Дүйшөн: - Сиз эмне жумуш менен келдиңиз?

Жеңеси: - Тур мындай, мен кыз узатам!

Дүйшөн: - Сиздин узатар кызыңыз бул жерде жок!

Жеңеси: - Эмне? Аны азыр көрө жатарбыз! Ай, жээн бала, бери келип, сүйрөп чыккыла, бул көк бетти! *(Алтынайды көрсөтүп, кол булгап коет. Эки киши Алтынайга карап басышат).*

Түлкү тебетей (Дүйшөндү карап): - Сен эмне тентиген ит, алып койгон катының барчылап, бирөөнүн кызын бийлейсиңби? Тур, мындай! *(Түлкү тебетейчен Дүйшөндү карап атылат).*

Дүйшөн: - Силердин бул жерге кире турган акыңар жок, бул мектеп!

Түлкү тебетей: - О, мектебинди урайын сенин! (*Мугалимге союл урат, эси чыккан балдар Алтынайды төгөрөктөп, чыңырышат*).

Алтынай: - Кое бергиле агайды! Урбагыла! Мына мен керек болсом!

Алтынайды чачын мойнуна ороп, эшикке сүйрөп жөнөшөт. Дүйшөндүн кызыл жаян өңүн көрүп эси чыгып артын карап Алтынай:
- Айланайын, ага-ай! Өлтүрөт экен булар! Айланайын, ага-ай!

Жеңеси: - Мугалим экөөңөрдүн көзүңөрдү тазаладыкпы эми! Өлүкканаңды гана көрөйүн, селсаяк! (*Алтынайды жетелеп алып чыгып кетишет. Алардын артынан канжалаган Дүйшөн колуна таш чеңгелдеп:*

Дүйшөн: - Кызды кое бергиле! Кое бергиле азыр! Алтынай!

(Эки киши кайрылып келип Дүйшөндү эки чапканда жыгылат. Коркуп четте турган балдар чуркурап ыйлап жерде жаткан мугалимине жете келип, коркуп туруп калышат. Сахна караңгылайт)

8-көрүнүш

Башын бинт менен байлаган Дүйшөн Алтынайга карап:

Дүйшөн: - Алтынай, мени кечирип кой, сени бул каргашалуу кырсыктан сактай албадым, кечиргин мени. Сен кечиргениң менен да, мен өзүмдү өзүм бул үчүн өмүрүм өткүчө кечирбейм...

Алтынай шолоктоп ыйлап жиберет, Дүйшөн Алтынайдын башынан, чачынан сылап унчукпай турат.

Дүйшөн: - Кой эми, Алтынай, жол тарталы. Турмуш ушуну менен эле токтоп туруп албайт да. Жоодураган көзүңдөн кагылайыным, кой, антпегин. Бери карачы, Алтынай, мурдагы күнү волуста сенин окууң жөнүндө сүйлөшүп келдим. Шаарга жиберип окутабыз дешти. Жүр эми... (*ээрчишип чыгып кетишет*).

Поездин үчүн жаңырат. Чыдамы кеткен Дүйшөн Алтынайдын топчуларына чейин эркелете сылап:

Дүйшөн: - Мен сени өмүрү жанымдан алыс чыгарбас элем, Алтынай. Бирок менин билимим жетпейт... Мен болсом ушул жерде кармашып балдарды окута берем. Балким кийин сен дагы мугалим болуп балдарды окутуп калсаң, биздин жаман мектепти эстеп күлөрсүң...

Канатыңды жазып талпынган, Алтынай! Эчтемеден тайманба, чабыттап учкун, окуй бер!.. Бактылуу бол. Баягы биз тиккен терекчелерди мен өзүм багып өстүрөм.

Кана эми, беш көкүл чачыңдан айланайыным! (*Дүйшөн Алтынайды бекем кучактап, чачынан жыттап, маңдайынан өөп*)

Дүйшөн: - Кош, Алтынай! Кош, чырагым!

Алтынай: - Кош агай, кагылайын, айланайын, агай!

Поезддин үнү катуу жаңырат. Дүйшөн поезд кеткен жакты карап: Алтынай! деп өкүнгөндөй катуу кыйкырат.

Сахна артынан: - Кош, биринчи мугалимим, кош, биринчи мектебим, кош, балалык чагым! Кош, агай!

Поезддин үнү жаңырып барып токтойт. Кайгылуу музыка жаңырат.

Эпилог ордуна

Сахнанын бир бурчуна кош терек орнотулат. Теректердин шуудураган үнү жаңырат. Кош теректин жанына жашы улгайып калган, токтоо мүнөз, ойлуу, жакшына кийинген, чачын түйгөн, көзайнек тагынган, колуна китептерди көтөрүп алган Алтынай Сулайманова жакын келип, теректи кучактап:

(Сахна артынан окулуп турат): - Кайран теректер! Арадан канча заман өткөнүн ушундан эле билүүгө болбойбу. Саламатсыңарбы, асыл зат теректер! Силерди элдин келечегин тилеп тиккен, багып өстүргөн кишинин айткандарынын баары келди. Биз силерди жакшылыкка багыштап тиккенбиз.

Кээ бир убакта адам баскан жерлерде издери өмүрү ечпес болсочу. Эгерде азыр Дүйшөн экөөбүздүн тоо менен айылдын ортосунда ошол кезде басып өткөн жолубуз табылар болсо, жерге жата калып издерин өпкүлөр элем. Мен үчүн ал тарыхый жол, мен кайра жанданып, турмушка кайра бет алып, келечегиме ишенип бел байлаган жол.

Кош, биринчи мугалимим, кош, биринчи мектебим, кош, жер кыртышынын астында көзү ачылбай калган тунук булак өңдүү, эч ким билбеген менин биринчи, менин наристе сүйүүм!

(Музыка жаңырып барып басаңдайт).

Фондо жай музыка угулуп турат.

Почточу сумкасын, гезит-журналдарды көтөрүп Дүйшөн чыгат.

Профессор Алтынай Сулайманова колуна китептерди көтөрүп чыгат.

Андан кийин Алтынайдын жеңеси, акеси чыгат. Калган каармандар чыгышат.

(Каармандар салам беришет. Сахна караңгылайт).

«АК КЕМЕ»

Адамдагы балалык абийир дандагы түйүлдүк сыңары. Түйүлдүгү жок дан өспөйт. Бул дүйнөдө кандай күндү баштан кечирбейли, бирок адам туулуп-өлүп турары чын болсо, акыйкаттык түбөлүк жашаары чын...

Ч. Айтматов

Чыгарманын алгачкы журналдык публикациясы «Белый паракход (После сказки)» «Новый мир» журналынын №1-санында 1970-жылы жарык көргөн.

Повесть орусча кол жазмасында адегенде жөн гана «После сказки» (Жомоктон кийин) деп аталган. Твардовский «Ак кеме» деген наамды сунуш кылган («Точка присоединения», диалог, Караңыз: «Вопросы литературы», 1976, №8).

Чыгарманын негизинде 1975-жылы фильм тартылган (сценарийин жазган Ч. Айтматов жана Б. Шамшиев). Повесть жана аты уйкаш фильм 1977-жылы СССРдин Мамлекеттик сыйлыгына татыктуу болгон.

Композитор Э.Жумабаев 1981-жылы «Ак кеме» аттуу балет жазган.

Повесть кыргызча адегенде «Ала-Тоо» журналында 1978-жылы (№12), андан кийин «Гүлсарат» жыйнагында (Фрунзе, «Кыргызстан», 1978) жарык көргөн.

Катышуучулар:

Момун – Бугу уруусунан, 70 жаштардагы карыя

Бала – Момундун жээн небереси, 7 жашта

Орозкул – Момундун күйөө баласы, 50-55 жаштарда

Кемпир – Баланын таенеси, 70 жашта

Бекей – Орозкулдун зайыбы, Момун карыянын кызы, 40 жашта

Гүлжамал – Сейдакматтын келинчеге, 25 жашта

Дүкөнчү - 45 жаштар чамасында

Сейдакмат – Гүлжамалдын күйөөсү, 27-28 жаштарда

Сахна артынан окулат: *(кайгылуу музыка угулуп турат)*

Энесай, сендей жайкын өзөн барбы,
Энесай, сендей жаркын мекен барбы?
Энесай, сендей кыйын азап барбы,
Энесай, сендей ыйык азат барбы?

Бул жомок эзелки окуя.

Атам заманда жер бетинде чөптөн токой көп, кургак жерден суу көп болуп турган кезде улуу уруу кыргыз журту Энесай деген өздүндүн боюн жайлап турат. Ал улуу дайра кең өзөн түндүктө Сибир деген жерден агат. Ал дайраны азыр Енисей дешет экен.

(Кайгылуу, коркунучтуу музыка көпкө жаңырат. Кайра басаңдайт.)

- Энесайлык кырк уруу эл канча жоолашпасын, эл атасы каза таап, эл башына аза түшкөн күндөрдө бири-бирине кол салчу эмес. Бирок бүгүн салт бузулду.

Адамды туумак кыйын, багып өстүрмөк кыйын, а өлтүрмөк көз ачып-жумганча. Жээк бербей киши өлүгү үстү-үстүнө сулады. Көк мөлтүр толкун Энесай кыргызынын канына кызыл жаян болуп акты.

Токойдон ойноок бала, секелек кыз чыкты. Эми экөө жетип келип, кыргын тийген өлүү журттан эч кимди таппады. Үч күн, үч түн дегенде бийик дөбөгө келип токтошту. Ал жерде улуу той болуп жаткан экен.

Найза, кылыч көтөргөн хандын жигити ары-бери басып жүрөт. Бир убакта бурчта коркуп, алсыз турган 9-10 жаштардагы бала менен кызды көрүп калат.

Жигит: - Кимдин баласысыңар? Кайдан келатасыңар?

Кыз менен бала: - Курсагыбыз ачты. Нан бергилечи.

Хандын жигити кыз менен баланы түртүп хан сарайга алып кирет. Хан жасана кийинип, такта отурат. Анын жанында эки жигит кылыч көтөрүп турушат.

Хан жаалы чыгып көзүнөн: - Тынчымды алган ким экен? Кыргыз уруусун тукум курут кылганыбыз жалганбы? Коркконуңар ушу чыпалактай эки балабы? Эй, Майрык-Чаар-Жезкемпир! *(коркунучтуу кийинген, колуна таяк кармаган, чачтары жүдөгөн кемпир кирет)* Бул экөөн Тайга токойго алып баргын да, кыргыздын аты чыккыс, үнү угулгус кыл! Экинчи кыргыз деген сөздү кулагым чалбасын! Кыргыз тукумуна жер үстүндө орун жок! Бар, буйрукту аткар! *(кайгылуу музыка жаңырып турат)*

Балдарды колунан жетелеп кемпир алып жөнөйт.

Эки баланы жардан алыс түртөөр убакта Жезкемпир: - О, улуу дайра, Энесай! Көздүн эки чечекейиндей болгон мому адам баласын муздак койнуңа ал. Жер үстүндө бул экөөнө орун жок. Жылдыздар адам болсо көккө батмак эмес, балыктар адам болсо сууга батмак эмес. Аны сага айтып-айтпай эмиңе! Эмесе, ач койнуңду,

абийири таза, дили ак, арамдыкты биле элек, арам ойго кире элек периште чагында кетсин бул экөө. Ач койнуңду, ал эки периштени, улуу дайра Энесай!

Кыз менен бала коркуп, кучакташып, ыйлап турушат.

Жезкемпир: - Кана, коштошуп алгыла, балдарым. Кучакташкан бойдон кеткиле. Мени жаман көрбөгүлө, менде эмне айып. Бешенеңерге жазылганы ушу экен.

Ушул убакта аппак кийинген Бугу-Эне чыгат.

Бугу-Эне: - (мукамдуу, назик үнү менен) Ашыкпа, акылман эне, күнөөсүз балдарды жайлаба!

Жезкемпир: - Сен кимсиң? Адамча сүйлөп кубулган кандай жансың?

Бугу-Эне: - Мен Бугу-Эне болом. Адамча сүйлөбөсөм сен кайдан түшүнмөксүң да, кайдан собол укмаксың.

Жезкемпир: - Каалаганың эмне, Бугу-Эне?

Бугу-Эне: - Балдарды кое бер, акылман эне. Ушу эки чүрпөнү мага бер.

Жезкемпир: - Буларды эмне кыласың?

Бугу-Эне: - Адамдар эгиз музоомду атып өлтүрүштү. Балдарымдын ордуна бала издеп жүрөм.

Жезкемпир: - Жакшылап ойлондуңбу, Бугу-Эне? Булар деген адам баласы. Чоңоюп алып, өзүңдүн бугучаларыңа ок атат.

Бугу-Эне: - Чоңойгондо булар бугучаларыма кол көтөрбөйт. Мен буларга эне болом, булар мага бала болуп калат. Анан кантип өз ага-карындаштарына жамандык санасың?

Жезкемпир: - О, кең пейил, Бугу-Эне, адам деген кандай экенин али билбейт турбайсыңбы? Адамдар кайберен эмес, бирин-бири аябайт. Булардын азабын тартып, сага эмне күч келди.

Бугу-Эне: - Эч ким таппас алыс жактарга алып кетем бу балдарды. Аясаң, акылман чоң эне, кое берсең. Жетимдерге эне болоюн. Бала деп сыздап турат ак сүтүм.

Жезкемпир: - Кантейин, болуптур, сурап калдың, бирок тез кет буерден.

Жезкемпир кетет.

Бугу-Эне: - Балдарым, мына эми мен силердин энеңермин. Мен силерди ак кардуу Ала-Тоосу бар, боордо токой чери бар, ортосунда Көк-Теңирдин жерге тамган көз жашындай мөлтүр Ысык-Көлү бар жерге алпарам. Кыргыз тукуму курут болуп кетерде экөөң элдин атын өчүрбөй кайра тукум улагыла.

Музыка жаңырат. Суунун шаркырап аккан добушу жаңырат.

Бугу-Эне: - Мына ушул жер силерге мекен болот. Жер тилип эгин эчкиле, мал багып, балык уулагыла, бейкут тынчтыкта миң-миң жыл өмүр сүргүлө. Учугуңар узарып, урук-тукумуңар көбөйсүн. Сүйлөсө тилге жатык, укса кулакка мукам эне тилиңерди укум-тукумуңар

унутпасын. Кишиден кем болбогула, башка элге тең болгула. Мен эми силерге, силердин укум-тукумуңарга Умай-Энемин, силер менен түбөлүк биргемин.

(Бугу-эне балдарды жетелеп, чыгып кетет).

1-көрүнүш

Сахна артынан окулат: Бу баланын эки жомогу боло турган. Бири – жан билбеген өз жомогу, экинчисин таятасынан уккан. Акырында эки жомогунун бири да калбады. Кеп оролу ушунда.

Машинанын үнү угулат.

Бала ар жерге таш орнотулган сахнада отурат. Ар бир таштын көрүнөө жерине «Төө-Таш», «Ээр-Таш», «Кашабаң», «Таңке-Таш» деген жазуулар жазылып коюлат. Бир нерселерди күңгүрөп ойноп отурган бала машинанын үнүн угуп, сүйүнүп кетет *(эки жагын карап, шаштысы кетип, чуркап жөнөйт)*

Бала: - Эхе-хее! Келди! Машине – дүкөн келатат! Машине – дүкөн келатат! Апталап! Апталап! *(артына карап)* Сага - анан келем! *(«Төө-Ташка» карап, аны таптап, чуркап кетет).*

Сахнанын бир бурчуна көздөмөлөр, кийимдер, ар түрдүү буюмдар салынган машина орнотулат. Машинанын үстүндө 45 жаштар чамасындагы дүкөнчү турат.

Баланын таенеси, Бекей, Гүлжамал ызылдап, дүкөнчүдөгү буюмдардын бирин коюп бирин алып, чачып, «апталапты» башына көтөрүп жаткан болот.

Дүкөнчү: - Тартип сактагыла! Ызылдабагыла!

(Аялдар акырын эч нерсе албай кеткендиктей башташат. Бекей чай-чамек, 2 шише арак алат. Бекейдин буларды сатып алып жатканын көргөн кемпир ачуусу келип:

Таене: - Эмне балээни башыңа үйүп жатасың, бейбак?

Бекей: - Ишиң болбосун!

Таене: - Өзүң билбей чуруп кал!

(Бирин-бири жаман көздөрү менен карашып, түрткүлөшүп, ээрчишип чыгып кетишет).

Ушул убакта шашып чуркап үстүнө ак көйнөк, кара шым кийген бала келет.

Дүкөнчү: - Ой, шалпаң кулак, кимдин баласысың? *(Бала унчукпайт).* Бирдеме аласыңбы?

Бала: - Акчам жок эле, аба? *(башын чайкайт).*

Дүкөнчү: - Жок дебе, болуш керек. Алдагы чөнтөгүндөгү акча эмей эмне? *(Бала «Жок, аба!» деп жалгыз чөнтөгүн аңтарып сууруп чыгат. Анысынын да түбү тешик болот).*

Дүкөнчү: - Кимдин баласы болосуң? Алиги Момун чалдын баласы
уулу жүрбө? Чамасы небереси болосуң го? Уул баласы жок эле, жаан
бареси турбайсыңбы? (Бала «ийй» дегенсип башым ийкейт).

Дүкөнчү: - Алаң дайнын билгизбей кетти го! Болуптур, эмесе... Келе
өгүндү (балага конфет уучтап сунат) Чоң жигит бол!
Бала сүйүнүп чуркап кетет. Машинанын үнү жаңырып барып
тойт.

2-көрүнүш

Машинанын үнү жаңырат.

Дүкөнчү менен Момун чал өз ара сүйлөшүп, соодалашып жаткан
болот. Бала да ошол жерде таятасынын жанында турат.

Дүкөнчү: - Жок дегенде мобу чий баркыттан үч метр алсаң боло, жаңы
шетикирип киерсиң.

Момун: - Алат элем, жанагы акча балакетиң курусун, жоктун жону
деген ошол. Куда кааласа, күзүндө картөшкө сатып, капчыкка
колтуралы, ошондо кел...

Дүкөнчү: - Э-э, сага короткон кайран сөз!

Момун: - Бизге капа болбочу, иним. Күзүндө, кудай буюрса, картөшкө
...

Дүкөнчү: - Күздүн камын жегенче...

Момун: - Анда бизге таарынба, үйгө кирип, чай ичип кетчи.

Дүкөнчү: - Чайга күнүм түшүптүрбү!

(Дүкөнчү баланы карап ойлоно калып):

Дүкөнчү: - Ме, мобу китеп капты сатып бер балаңа. Муну окутасыңбы,
чыкты?

Момун: - Баса, ырас айтпадыңбы, айланайын. Окууга барат балам,
сегизге кетти. Ыя, чын эмеспи! (издеп атып колтук

менен төрт бүктөлгөн беш сомдук сунат).

Дүкөнчү: - Карма, шалпаң кулак. Жакшы окугун, болбосо таятаңы
өмүр бою тоодон түшпөй жапайы каласың...

Момун: - Жакшы окуйт, балам зээндүү.

Дүкөнчү: - Та бирде таятасын, бирде дүкөнчүнү жалдырай карап,
көзүңа боору ооруп, аны аяп карап туруп калат.

3-көрүнүш

Бала китеп кабын кучактап алып чөп чабыкта жүргөн
атка карап кыйкырып келет. Сейдакматтын колунда чалгы,
жюолук менен таңып алган.

Дүкөнчү: - Эмне, мени чакырып атышабы?

унутпасын. Кишиден кем болбогула, башка элге тең болгула. Мен эми силерге, силердин укум-тукумуңарга Умай-Энемин, силер менен түбөлүк биргемин.

(Бугу-эне балдарды жетелеп, чыгып кетет).

1-көрүнүш

Сахна артынан окулат: Бу баланын эки жомогу боло турган. Бири – жан билбеген өз жомогу, экинчисин таятасынан уккан. Акырында эки жомогунун бири да калбады. Кеп оролу ушунда.

Машинанын үнү угулат.

Бала ар жерге таш орнотулган сахнада отурат. Ар бир таштын көрүнөө жерине «Төө-Таш», «Ээр-Таш», «Кашабаң», «Таңке-Таш» деген жазуулар жазылып коюлат. Бир нерселерди күңгүрөп ойноп отурган бала машинанын үнүн угуп, сүйүнүп кетет *(эки жагын карап, шаштысы кетип, чуркап жөнөйт)*

Бала: - Эхе-хее! Келди! Машине – дүкөн келатат! Машине – дүкөн келатат! Апталап! Апталап! *(артына карап)* Сага - анан келем! *(«Төө-Ташка» карап, аны таптап, чуркап кетет).*

Сахнанын бир бурчуна көздөмөлөр, кийимдер, ар түрдүү буюмдар салынган машина орнотулат. Машинанын үстүндө 45 жаштар чамасындагы дүкөнчү турат.

Баланын таенеси, Бекей, Гүлжамал ызылдап, дүкөнчүдөгү буюмдардын бирин коюп бирин алып, чачып, «апталапты» башына көтөрүп жаткан болот.

Дүкөнчү: - Тартип сактагыла! Ызылдабагыла!

(Аялдар акырын эч нерсе албай кеткендиктей башташат. Бекей чай-чамек, 2 шише арак алат. Бекейдин буларды сатып алып жатканын көргөн кемпир ачуусу келип:

Таене: - Эмне балээни башыңа үйүп жатасың, бейбак?

Бекей: - Ишиң болбосун!

Таене: - Өзүң билбей чуруп кал!

(Бирин-бири жаман көздөрү менен карашып, түрткүлөшүп, ээрчишип чыгып кетишет).

Ушул убакта шашып чуркап үстүнө ак көйнөк, кара шым кийген бала келет.

Дүкөнчү: - Ой, шалпаң кулак, кимдин баласысың? *(Бала унчукпайт).* Бирдеме аласыңбы?

Бала: - Акчам жок эле, аба? *(башын чайкайт).*

Дүкөнчү: - Жок жебе, болуш керек. Алдагы чөнтөгүндөгү акча эмей эмне? *(Бала «Жок, аба!» деп жалгыз чөнтөгүн аңтарып сууруп чыгат. Анысынын да түбү тешик болот).*

Дүкөнчү: - Кимдин баласы болосуң? Алиги Момун чалдын баласы болуп жүрбө? Чамасы небереси болосуң го? Уул баласы жок эле, жээн небереси турбайсыңбы? *(Бала «ийи» дегенсип башын ийкейт).*

Дүкөнчү: - Апаң дайнын билгизбей кетти го! Болуптур, эмесе... Келе чөнтөгүңдү *(балага конфет уучтап сунат)* Чоң жигит бол!

Бала сүйүнүп чуркап кетет. Машинанын үнү жаңырып барып токтойт.

2-көрүнүш

Машинанын үнү жаңырат.

Дүкөнчү менен Момун чал өз ара сүйлөшүп, соодалашып жаткан болот. Бала да ошол жерде таятасынын жанында турат.

Дүкөнчү: - Жок дегенде мобу чий баркыттан үч метр алсаң боло, жаңы шым тиктирип киерсиң.

Момун: - Алат элем, жанагы акча балакетиң курусун, жоктун жону катуу деген ошол. Куда кааласа, күзүндө картөшкө сатып, капчыкка акча толтуралы, ошондо кел...

Дүкөнчү: - Э-э, сага короткон кайран сөз!

Момун: - Бизге капа болбочу, иним. Күзүндө, кудай буюрса, картөшкө сатып...

Дүкөнчү: - Күздүн камын жегенче...

Момун: - Анда бизге таарынба, үйгө кирип, чай ичип кетчи.

Дүкөнчү: - Чайга күнүм түшүптүрбү!

(Дүкөнчү баланы карап ойлоно калып):

Дүкөнчү: - Ме, мобу китеп капты сатып бер балаңа. Муну окутасыңбы, канчага чыкты?

Момун: - Баса, ырас айтпадыңбы, айланайын. Окууга барат балам, жетиден сегизге кетти. Ыя, чын эмеспи! *(издеп атып колтук чөнтөгүнөн төрт бүктөлгөн беш сомдук сунат).*

Дүкөнчү: - Карма, шалпаң кулак. Жакшы окугун, болбосо таятаңы тартып, өмүр бою тоодон түшпөй жапайы каласың...

Момун: - Жакшы окуйт, балам зээндүү.

Бала бирде таятасын, бирде дүкөнчүнү жалдырай карап, таятасына боору ооруп, аны аяп карап туруп калат.

3-көрүнүш

Бала китеп кабын кучактап алып чөп чабыкта жүргөн Сейдакматка карап кыйкырып келет. Сейдакматтын колунда чалгы, башын ак жоолук менен таңып алган.

Сейдакмат: - Эмне, мени чакырып атышабы?

Бала: - Жок. Менин китеп кабым бар! Карачы! Таятам сатып берди. Мен окууга барам *(эркелеп, кубанып сүйүнчүлөйт)*

Сейдакмат: - Эй, энтендеп жүгүрүп келгениң ушубу? Сен да таятаңды тартып айный баштадыңбы, ыя? Кана, кандай китеп кап экен? *(портфельди айландыра карап, башын чайкайт)* Эй, кое турчу, кайсы мектепке барасың, мектебиң каерде?

Бала: - Кайсы? Бермедеги мектепке.

Сейдакмат: - Кайсы, тиги Желесайдагы мектепкеби? Бел ашып, аякка беш километр, кайра беш километр...

Бала: - Ат менен жеткирип турам деди таятам.

Сейдакмат: - Күн сайынбы?.. Алжыган экен чал... Өзүн да кошо оку де... Экөөңөр бир партага отурасыңар да, сабак бүткөндө атка учкашып жүрө бересиңер. *(каткырып күлөт)*.

Таятасы берген токойчунун форма шапкеси бала башына кийип алган. Сейдакмат баланы акырын мурунга чертип, чоң шапкесин көзүн жашыра тартып салат.

Бала: - Барчы ары! *(жактырбай, тарынат)*

Сейдакмат: - Ики, жинин! Таарынба, портфелиң эң сонун тура! Эми бар, бара гой. Менин али чөбүмүн чети окулбай жатат.

Бала портфелин кучактап чыгып кетет.

4-көрүнүш

Бала жалгыз ойлуу басып келип, дөбөгө жатып алып китеп кабы менен сүйлөшөт.

Бала: - Сен ага ишенбе. Менин таятам андай эмес. Таятам булардай куу эмес, ошон үчүн баары күлө берет. Ал экөөбүздү мектепке жеткирип турат. Мектеп каерде экенин сен али билбейсиң, ээ? Бир күнү көрсөтөм. Мен сага Ак Кемени көрсөтөм. Эми бүгүндөн баштап мен, сен, дүрбү үчөөбүз болобуз...

Аңгыча таенесинин кыйкырган үнү чыгат. Чоң шыпыргыны, чайналган көйнөгүн көтөрүп, ачуулуу кемпир чыгат. Бала сахнанын четине туруп калат.

Таенеси: - Өлүгүндү гана көрөйүн жубарымбек, колума бир түшөрсүң!.. Сени элеби... Кемең менен жерге кир, ошо кемең өрттөнүп кетсе кана, чөгүп кетсе кана!..

Бекей: - Коюңузчу, энеке. Эс тарта элек бала эмнени билсин. Ойноор теңтушу жок, жападан жалгыз. Ушинтип чаңыра берсеңиз баланын эси чыкпайбы.

Таенеси: Мага акыл үйрөтчү көсөм сенсиңби? Элден мурун бала туур, багып өстүрбөйсүңбү! Баякта торпокту аркандап койгонду билбейт да, дөбөгө чыгып, карабай таштап кеткен ата-энесин күтөт

имиш, тумоо алгыр! Күлү додо болбой араздашып өз бетинче кеткен ата-эне сөрөй ушу тирүүлөй жетимди ойлойт дейсиңби?

Таенеси менен Бекей сүйлөнүп чыгып кетишет. Бала басып келип:

Бала: - Сен коркпо, тилдээрин тилдейт. Мен атайын ошентипминби? Торпок бошонуп кеткенин билбей калсам кантейин. Аша кетсе, көк желкеге бир коер. Чыдаймын. Кокус сени колуман жулуп алып, жерге чапса, коркпогун. Мына, эгер дүрбү колуна тийсе оңбоду дей бер. Ошол үчүн элден мурун дүрбүнү бастырмага бекитип, үйгө анан кирели...

5-көрүнүш

Түн. Иттөрдин үнү угулат. Керебеттө бала ойлуу жатат. Сахна артынан Орозкул Бекейди уруп-сабап жаткан үн угулат. Бекейдин ыйлаган, чыңырган үнү жаңырат.

Таятасы жерге тизелей калып: Ушу күндү көрсөтпөй мен шордууну алсаң боло. Алсызга бооруң ооруса, балама бир перзент берсең боло. Бир эле перзент берсе кантет... *(чал боздоп көпкө ыйлайт).*

Бала: - Мүйүздүү Бугу-Эне, мүйүзүңө бешик илип, Бекей таежеме апкелип бер. Суранам, алар да балалуу болушсунчу. Атам ыйлабасынчы, Орозкул абам Бекей таежемди урбасынчы, экөө балалуу болушсунчу. Ошондо мен баарын жакшы көрөм.

Абышка мас, сулк жатат. Кайгылуу музыка жаңырат.

Бала: - Ата, башыңды көтөрчү. Ата, бу менмин. Угуп атасыңбы? Ата, башым айланып баратат. Ата, башым катуу ооруп атат. Ата Кулубек байкем келеби? Айтчы ата, Кулубек байкем келеби?

Абышка онтоп капталына оодарылат. Таятасынын мас, ылай-чаңга булганган кебетесин көрүп бала кетенчиктеп боюн ала качат.

Бала: - Мен балык болуп кетем!?. Уктуңбу, ата, мен сүзүп кетем. Кулубек келгенде айт, мени балык болуп кетти де, ата!

Абышка жооп кайтарбай, үнсүз жатат. Кайгылуу музыка жаңырат. Көлдүн шарпылдаган үнү угулат. Бала акырын кетенчиктеп чыгып кетет. (Музыка жаңырат).

Бала колуна китепкабын, дүрбүсүн көтөрүп Момун карыяны жетелеп чыгат. Орозкул менен Бекей чыгат. Алардын артынан кемпир, Гүлжамал, Сейдакмат чыгат. Жезкемпир таягын таянып чыгып келет. Сахнанын ортосунан Бугу-эне келет.

(Каармандар салам беришет. Сахна караңгылайт).

Биринчи жолу орусча «Ранние журавли» деген ат менен «Новый мир» журналында (1975, №9), андан соң «Ала-Тоодо» кыргыз тилинде (1978, №7) жарыяланган. Кыргызча которгон Ашым Жакыпбеков.

Чыгарманын негизинде кинорежиссер Б.Шамшиев тарабынан фильм тартылган. Повестке 1976-жылы Кыргыз ССРинин Токтогул атындагы Мамлекеттик сыйлыгы ыйгарылган. Ушул эле чыгарма жазуучунун «Деңиз бойлой жорткон Ала Дөбөт» аттуу повести менен биргеликте Италиянын Эл аралык «Этрурия» сыйлыгын алган (1980).

Катышуучулар:

Иңкамал-апай – айылдагы мугалим, 45-50 жаштарда
Тыналиев – колхоздун башкармасы, фронтовик, 50-55 жаштарда
Чекиш чал – колхоздун бригадири, 67-69 жаштарда
Султанмурат – Бекбайдын уулу, 15 жашта
Мырзагүл – Султанмураттын сүйгөнү, 14 жашта
Ажымурат – Султанмураттын иниси, 8-9 жаштарда
Атанай – Султанмураттын досу, 16 жашта
Кубаткул - Султанмураттын досу, 15 жашта
Эргеш – Султанмураттын досу, 15 жашта
Уурулар – 25-27 жаштарда

(Сахна караңгы)

Караңгылыктын артынан үндөр чыгат.

Аксай менен Көксайым
Жер соорусу турбайбы.

Кошчулар удаа-удаа жер аңтарып,
Дыйкандар удаа-удаа үрөн септи.

Көк теңир үстү-үстүнө жамгыр төктү.
Адамдар үмүт менен жер оодарат.
Адамдар үмүт менен үрөн себет.
Адамдар үмүт менен деңиз чалат.

1-көрүнүш

(Класстын ичи. Класстын ичинде фуфайка кийген, бутуна өтүк кийген 13-14 жаштардагы 5 бала. Бешмант кийген, чачтарын майдалап өргөн 4 кыз партада отурат. Класс ичи суук. Балдар андасанда колдорун үйлөп ысытып, эжейинен көзүн албай олтурушат. Инкамал апай жүн жоолугун салынып, балдарга сабак өтүп жатат. Класстын четинде меш орун алып, саман жагылат.

Инкамал апайдын колунда укаска, бир колунда китеп, дубалга карта илинип турат. Кээ-кээде жүн жоолугуна оозун тосуп жөтөлүп коюп, жагымдуу үн менен сүйлөп жатат. Балдар да кээ-кээде сууктан жөтөлүп коет. (Сууктун, шамалдын үнү угулат). Сахна артынан үн угулат:

Сыртта суук. Кыш ызгаары өкүм сүрүүдө. Батышта согуштун ызгаары. Үшүгөн балдардын жүрөгүн жылытып Инкамал апай алыскы Цейлон аралы жөнүндө сүйлөп жатат.

Инкамал апай: - Маймылы бакта ойногон. Пилдери токой жойлогон, банандары шакта ийилип, оозго түшүп турат. Кыш деген жок. Жалаң жай. Тумагым жок, өтүгүм жок дебейсиң. Ысысаң сууга кирип, зериксең көлөкөлө. Тотукуш, төө куш кубалап ойносоң болот. *(Султанмурат четте мештин жанында ойго батып отурат)*

Султанмурат: Ажайып кооз укмуштун баары Цейлондо турбайбы. Цейлондо терезенин, ал түгүл тамдын кереги жок экен да. Эки талдын башын ийип, чоң алачык кылып жашай бер. *(өзүнчө кыялданып көтөт)*

Инкамал апай: - Султанмурат сага эмне болду?

Султанмурат: *(эсин жыйып)* - Эчтеме.

Инкамал апай: - Суроо сураса укпайсың. Андан көрө саман алып келип от жакчы.

Султанмурат: *(Эшиктен үшүп кирет, колунда саман)* - Мына сага Цейлон. *(Мешке от жага баштайт).* *(Балдар отурган класска сылтый басып Башкарма Тыналиев менен завуч кирет).*

Инкамал апай: - Тургула, балдар, *(башкарманы карап)* бирдеме болдубу? *(чочулап, коркуп сурайт)*

Тыналиев: - Жаман кабарыбыз жок, Инкамал апай, балдар менен сүйлөшөөр сөзүм бар. Келген жөнүм мындай, мектебиңер суук экен. Бирок менде самандан башка отун жок. Бул да болсо согуштун кесепети. Бирок, балдар, согушка шылтай берсек, анда жоону жеңе албайбыз. Мен ошол үчүн келдим силерге. Быйыл эки жүз гектар күздүк эге албай калдык. Эки жүз гектар. Буга күчтү каяктан алабыз. Жаздык сеппесек элибиз ачка калат. Ат жабдыгыбыз жок. Сеялкарлар эски. Аялдардан башка жарамдуу эл жок. Ошондуктан мен силерден жардам сурап келдим. Башка арга жок. Ким кош айдаган?

Султанмурат: - Мен айылдын огороддорун айдап бергем.

Анатай: - Мен да кош айдагам.

Эркинбек: - Мен да айдагам.

Тыналиев: - Султанмурат, Анатай, силердин сабагыңар кандай?

Султанмурат, Анатай: - Алынча...

Тыналиев: - Окуунун баркын мектепке келгенде билерсиңер. Эгер согуш болбогондо мен дагы окуйт элем.

Бирөө үн катты: - Агай, сиз самолеттон секирдиңиз беле?

Тыналиев: - Ооба, секиргенбиз.

Бала: - Ой, ой, корккон жоксузбу? Бир жолу мен сарайдын үстүнөн чоң үймөккө араң секиргем.

Тыналиев: - Биз десант элек, парашют менен секирчүбүз. Десант деген маанилүү тапшырманы ыкчам аткаруучу отряд болот. Баарыңардын атаңар фронтто жүрөт. Ар бириңер күлазыкты атаңарга өзүңөр даярдайсыңар. Бир жылбы, эки жылбы? Аны көрөбүз. Анда, Султанмурат, Анатай, Эркинбек, Эргеш, Кубаткул, силер кош айдоону билерсиңер. Эртең ат сарайга келгиле. Ишти баштайбыз.

2-көрүнүш

(Сахнада ат араба, соко, аттын жүгөнү ж.б. ар жерде илинип турат. Беш баланын колунда камчы, жүгөн, тизгин, аттын жем салгычы (торбосу) ж.б. жүрөт. Аттардын кошкурган үндөрү чыгат)

Тыналиев: - Дыйкан жерге терин себет да, түшүмүн көктөн тилейт. Мына ар бириңер төрттөн атты кошко даярдап жатасыңар. Беш бала жыйырма ат «Аксай десанты» болот. Ал эми Султанмурат Аксай десантынын командири болсун.

Анатай: - Эмне үчүн Султанмурат, биз каалабасакчы?

Эркинбек менен Кубаткул: - Эмне ичиң күйүп жатабы, айтылдыбы болду. Султанмурат командир!

Анатай: - Дайым эле Султанмурат. Дайыма эле Султанмурат.

Тыналиев: - Токтокула, чууңарды! Катар тургула. Десанттарга командир дайындалат. Командирди жогорку турган командир дайындайт. Азыр согуш учуру. Экөөңөрдүн атаңар согушта курман болду. Үчөөңөрдүн атаңар согушуп жүрөт. Өлгөндөрдүн да, тирүүлөрдүн да алдында мен жооп берем. А, сен, Султанмурат, балдарга жооп бересиң.

(Балдар ойлонуп өз алдынча сүйлөшүп турат. Ар бири ойлонуп туруп калышат).

Сахнанын артынан окулат:

-Баш баатыр чоро Султанмурат Бекбайдын уулу, кошчуларга кол башчы болуп Чабдарын багып жүрөт. Купуя сүйгөн сулуусу Мырзагүл бар.

-Экинчи чоро Анатай баатыр болду. Бешөөнүн улуусу. Жоого минер Октору деген аты бар. Ал да Мырзагүлдү купуя ичине жактырып жүрөт. -Үчүнчү чоро атка жеңил, тайга чак Эркинбек баатыр. Бирөөгө кара санабаган, ак жүрөк, Акбайтал аттуу күлүгү бар. -Төртүнчү чоро Эргеш баатыр. Мээнеткеч. Атасы чоң казатта. Алтын Туяк аты бар. -Беш чоронун бири Кубаткул баатыр. Атасы чоң казатта окко учкан. Тыналиевдин алдында Аксайга барчу балдар турду.

3-көрүнүш

(Ат сарай. Балдар бири-бири менен урушуп жатышат)

Султанмурат: - *(Анатайга)* Карачы, атың аксап баратат.

Анатай: - Аксап?

Султанмурат: - Октору сылтып басып баратпайбы. Буту шишип кетиптир.

Анатай: - Баарын кылган сен! А сен эмне озо чаап кеттиң?

Султанмурат: - Анда сен эмне кубалап өтөсүң. Башкармага Октору аксап калды деп айтасың.

Анатай: - Сен айт, сен командир болуп жүрбөйсүңбү?

Султанмурат: - Катын экенсиң. Башыңа иш түшкөндө качтыңбы?

(Атканага Чекиш биргат келип калды)

Чекиш биргат: - Мен силерди сотко берем! Аттырып ташташ керек силерге окшогондорду. Коштун аттарын ишенип тапшырса кылганыңар ушулбу?! Мылтыгым болсо бирден терип атсам болор эле.

(Башка балдар качып жөнөйт. Султанмурат гана качпай бир ордунда туруп калды. Чекиш чал камчы менен жон талаштыра чаап калды)

Чекиш чал: - Кач,-дейм, - иттин баласы, Кач-дейм. Сабап салам. Качып берсе, шыйрагың сынат беле. Жок дегенде сыйлап качып койсоң мен жеңилдене түшпөйт белем! Атаң көрү согуш! Атаңар келсе өчүңөрдү менден алсын. Аман-эсен келсинчи... *(Үшкүрүп отуруп калат)*.

4-көрүнүш

(Үйдүн чырагында Султанмурат Мырзагүлгө кат жазып олтурат)

Султанмурат күнгүрөнүп: Ушул алакандай кагазга жүрөгүмдү ороп, сулуулугу караңгы түндөгү чырактай көзүмө жарык берген айлымдагы «М» тамгага арнайм.

Аксай менен Көксайым,

Жер соорусу турбайбы.

Арзыдым сага деп айтсам,

Ашыгым сөздү тыңдайбы?

(Катты чөнтөгүнө салат)

(Сахнага Ажымурат жип, балта, теше көтөрүп чыгат)

Ажымурат: Султан, тоого отко барып келеличи.

(Куурайларды бирден төрөп, отун тере башташат)

Ажымурат:

Бер команда маршалдар,

Калбай тегиз чыгабыз.

Миң миллион жоо келсе да,

Баарын тегиз жыгабыз.

Бир, эки, үч,

Биздерде күч!

Султанмурат: Ажымурат, карачы түлкү!

Ажымурат: Карма. Карма!

(Экөө бир топко түлкү кууп жөнөшөт)

Ур! Чап!

Эй, сен ушундай түлкүнү колдон чыгарып, жок дегенде кол шилтеп койбойсуңбу?

Султанмурат: - Түлкүнү эмне кыласың?

Ажымурат: - Эмне кыласың дейт да. Эмне кылат эле дейсиң. Нургазы таякемдикиндей кылып атама тумак тигип берет элек да. А сен турасың карап! (Тескери карап ыйлай баштайт).

Султанмурат: - Кой, эй, сага эмне болду?

Ажымурат: - Эчтеме.

Султанмурат: - Сен ыйлабачы, Ажыке, ыйлабай кулак салчы, атам согуштан келгенде мен катын алайын деп жүрөм.

Ажымурат: - Катын дейсиңби?

Султанмурат: - Ооба, а көрө сен ишке жарап бер.

Ажымурат: - Кандай иш?

Султанмурат: - Эч кимге оозуңдан чыкпасын.

Ажымурат: - Өлөйүн айтпайм. Айтчы кандай иш. Өлөйүн бирөөгө айтсам

Султанмурат: - Мектептеги бир кызга кат алпарып бересиң.

Ажымурат: - Кайсы кызга берейин.

Султанмурат: - Тааныйсың, анан айтам. Ошол катты жанагы Мырзагүл деген кызга бересиң.

Ажымурат: - Жакшы, ал кызды билем. Мен сулуумун деп, тим эле койкоет да, чойкоет. Биз менен сүйлөшкүсү да келбейт.

Султанмурат: - Эмне кыйкырасың ой!

Ажымурат: - Макул, макул, кыйкырбайм. Экөөңөр Семетей менен Айчүрөктөйсүңөрбү? Ыя, ошондойбу?

Султанмурат: - Болду эми.

Ажымурат: - Эмне, кыйкырса да болбойбу?

Султанмурат: - Кыйкыр, кыйкыра бер! Тиги дөбөгө чыгып алып бүт дүйнөгө жар сал!

Ажымурат: - Эмнеси бар экен, жар салам. Мырзагүлдү сүйөсүңбү, мына, мына, чын экен! Сүйөт экенсиң, кызарып кеттиң.

(Султанмурат, болду эми деп, Ажымураттын желкесине бир коет. Ажымурат өңгүрөп ыйлап жиребет).

Ажымурат: - Атам согушта жүрсө болушары жок деп сен мени урушасың ээ. Карап тур көрөсүң го. Атам келсинчи. Анан сени... *(Бир топко ыйлап, кайра сооронуп)*

Ажымурат: - Сен корпой эле кой, эч кимге айтпайм, апама да айтпайм, катыңды берип коем. Ошентип айтайын десе сен урасың. Танаписте четке чакырып туруп, берип коем. Бирок атамы тосуп чыкканда сен мени ала барасың макулбу? Анан атамы Чабдарга миңгизип алып, үзөңгү кармап чуркайбыз. Апамдар бизди тосуп чыгышсын.

Султанмурат: - Макул Ажыке, ыйлабачы, атам аман келсе болду, экөөбүз Чабдарды минип алдынан чаап чыгабыз.

(Отун көтөрүп жөнөшөт)

Султанмурат: - Ажыке, сен мени кыйнаба. Эгер Мырзагүл катты алып жообун берсе, үйгө келе жатканда оромпой тепкендей так секирип кел. Эгер каттын жообун бербесе, эки колуңду чөнтөгүңө салып үңкүйүп кел.

Ажымурат: *(Колун эки чөнтөгүңө салып)* - Макул. Жарайт. Бирок аны кат албаган немедей болуп эле эч сыр бербейт. Байкамаксан болуп эле жүрөт.

(Султанмурат ат жетелеп келе жаткан аттамчык даярдап коюш керек)

(Султанмурат алыстан Мырзагүлдү көрүп калат. Мырзагүл аны көздөй жылмайып келе жатты)

Султанмурат: - Абайла, жыгыласың.

(Мырзагүлгө колун сунду. Султанмурат кыздын колун абайлап кармады. Экөө бет келише калды.)

Султанмурат: - Мен сени ооруп калдыбы десем.

Мырзагүл: - Мына *(төрт бүктөлгөн жүзарчы берет. Султанмурат С + М деген жазууну окуп, жүзарчыны жыттап, көкүрөгүңө катты. Мырзагүл акырын кете берди. Султанмурат жүзарчыны жыттай берди)*

Анатай арттан көрүнүп: - Ии, жүзарчы берише баштаган экенсиңер го. *(Жүз арчыны жулуп кетет)*

Султанмурат: -Келе бери!

Анатай: -Шашпагын дос, көрөйүнчү кандай экен. Каттуурак кыйкыр! Сүйгөнүм берген жүзарчыны тартып алды деп кыйкыр!

Султанмурат: Бергин дейм, бергин!..

(Султанмураттын колуна айры урунат)

Анатай: - Ме, мечи, тамаша кылып койсо эле.

(Жүзарчыны ыргытып жиберет. Султанмурат жүзарчыны таап, төш чөнтөгүнө салып алат)

5-көрүнүш

(Балдар чөгөлөп олтурушат. Төрт бала. Анатай жок. Четкө чакырып)

Чекиш: - Сөз бар! Мына бүгүн да суук кабар келди. Анатайдын атасы Сатаркул фронтто окко учуптур, шейит болгур! Жаш эмессиңер. Баргыла! Батага келген элге кызмат кылгыла. Эл барып атат. Силер да ошерде болгула. Анатайдын досу экениңерди эл билсин. жүргүлө чогуу барабыз. Өкүрүп киргиле.

(Боз үйдүн алдында Анатай өкүрүп турат. Фондо куран жаңырат)

Анатай: - Эсил, кайран атакем, эми кайдан көрөйүн...

Балдар баары: - Эсил кайран, атакем, оо, эми кайдан көрөлү...

(Өкүрүп келишти)

(Балдар Анатайдын жанына келип коштоп өкүрүп турушат)

Султанмурат: - Ыйлаба Анатай, айла канча, мына Эркинбек менен Кубаткулдун аталары да согушта өлүштү. Менин атамдан да көптөн бери кат келбейт. Согуш деген, согуш экен да, кантебиз. Эгер жардам керек болсо, айт. Айт, Анатай.

(Ушул учурда Инкамал апай баш болуп Мырзагүлдөр батага келишип, Анатайды кучактап, көңүл айтышат).

Султанмурат: - Анатай, сен ойлобо, таарынба мага. Эгер керек десең жүзарчыны сага берейин. *(Султанмурат чөнтөгүнөн жүзарчыны алып, сунат)*

Анатай: - Бул эмне дегениң, Султан? Кереги жок. Ал жүзарчы сеники. Сен мени кечирип койчу. Мага эчтеменин кереги жок. Атамды сагынып эле... *(кайра ыйлап жиберет)*

6-көрүнүш

(Ээн талаа, алыстан кош айдаган балдар көрүнүшөт. Соко тарткан балдардын үндөрү)

-Анатай!

-Эркинбе-ек!

-Султанмурат...

Эркинбек: - Чамдагыла Камбар Атанын тукумдары, чымыркангыла! Чү! Жаныбарларым, чү! Алгалагыла! Чыдагыла! Чү, жаныбарым!

(Асманда турналардын кыйкуулаган үнү угулат. Улам жакындай берет. Каз катар тизилген турналар)

Анатай: - Турналар! Эээ-эй! Карагылачы, турналар учуп баратат.

Султанмурат чалкалап асманды тиктейт: - Жаша! Турналар!

Үчөө тең бирдей: Ээй, эй, ээй, турналар!

(Балдар кыйкырып сүйүнүп жүгүрүшөт. Баш кийимдерин асманга ыргытышып, көпкө чуркашат)

Султанмурат: - Турналар эрте келди! Түшүм мол болот!

Анатай: - Түшүм мол болот!

Эркинбек: - Түшүм мол болот! Эй, эй, турналар! Жакшылыкты, жеңишти ала кел! Турнала- ар!!!

(Балдар бир топко талаада чуркап жүрүшөт)

7- көрүнүш

(Айлуу түн, үч бала төшөктөрдө ойлуу жатышат. Бир маалда уктап кетишет. Кобур-собур үн, добуш угулат. Султанмурат чочуп ойгонот.)

Ууру: - Жаныңдан үмүт кылсаң унчукпа! *(Султанмураттын оозун жаап, колун байлайт).* Мунуң бүттү! Кана эми тигилерди! *(Анатайды бир коюп, кармашып кетет, анын да колу-бутун байлайт. Эркинбекти башка бир коюп, колун байлап, оозун чүпүрөк менен таңышат)*

Ууру: - Мөңкүбөй жат, уктуңбу! Силерди бекер жоопко тартылбасын деп байлап салдык. *(Аттардын кошкурган үндөрү, дүбүртү, кишенегени угулду. Султанмурат ары-бери оонап, чүпүрөктү оозунан алып салат.)*

Султанмурат: - Балдар менин оозум бошоду! Тирүүсүңөрбү? Кел, Анатай, кое тур! Далаңды тосуп жат! Бири-бирибизди бошотолу. *(Балдар бири-бирин бошотуп, колдорун, буттарын бошотушат)*

Аттардын дүбүртү күчөйт. Балдар колдоруна аттын тизгинин алып, чуркап жөнөйт.

Султанмурат: - Таштагыла, аттарды! Коштун аттарын таштагыла! Таштагыла дейм!!!

Ууру: - Жолобо, жайлап салам! *(Султанмурат колуна тизгинди кармап турат)*

Султанмурат: - Токто, кууп жетем! Чабдарды эмне өлтүрдүңөр! Атамдын атын эмне өлтүрдүңөр!

(Султанмурат, Анатай, чуркап баратып чарчап жатып калышат. Бир маалда бөрүлөрдүн улуганы угулат. Караңгыда Султанмурат көрүнөт: Токто!!! Аттарга тийбегиле!

Көшөгө жабылат)

(Ар бир каарман бирден чыгып сүйлөп, ар жергө туруп калышат)

Сахнада Инкамал апай көрүнөт: - Согуш болбосо, боору ката элек балдарым окуусун окуй беришпейт беле, аттиң?

Тыналиев: - Атың өчкүр согуш! Кечиргиле мени, балдарым! Кабыргаңар ката электе кошко айдадым. Баарына, согуш, сен күнөөлүүсүң!

Чекиш бригадир: - Урайын деген деле оюм жок болчу! Кечиргиле!

(Сокосун айдаган балдар көрүнөт. Турналардын үнү чыгат. Эй-эй, ээ-эй, турналар! Беш бала турналарды карап кол созушат. Аттардын үнү угулат)

(Ажымурат колун эки чөнтөгүнө салып чыгат)

Ажымурат: - Султан, атамды тосуп чыкканда мени ала барасыңбы? Атама түлкүдөн тумак тиктирейин дебедим беле?!

Султанмурат: - Адамдар үмүт менен жер оодарат!

Анатый: - Адамдар үмүт менен үрөн себет!

Бүт каармандар кирип кетишет.

Кайрадан каармандар эки-экиден сахнанын эки тарабынан чыгышат. Турналар тибинде тизилишип, бирдей салам беришет. Турналарга окшоп колдорун жайып чыгып кетишет.

КОЛДОНУЛГАН АДАБИЯТТАР

1. Ч. Айтматов. Гүлсарат. «Кыргызстан», Ф., 1978.
2. Ч. Айтматов. Чыгармаларынын сегиз томдук жыйнагы. «Бийиктик». – Бишкек, 2008.
3. А. Акматалиев. Чынгыз Айтматов жана боордош элдер адабияты. – Фрунзе, 1988.
4. А. Акматалиев. Айтматовдук энциклопедия. – Бишкек, 1993.
5. К. Асаналиев. Шекер и космосУЧ.Айтматов: художественная семантика образов. – Бишкек, 2001.
6. Б.Ашымбаев. Чынгыз Айтматов Адабий-библиографиялык очерк. – Фрунзе, 1965.
7. Б. Ашымбаев. Чынгыз Айтматов – Фрунзе, 1965.
8. К. Исаков, К. Акматов. Чыңгыз Айтматовдун чыгармаларын орто мектепте окутуу. – Ош, 2008.

88-88

85-04

85

МАЗМУНУ

Баш сөз.....	3-4
«Бетме-бет» повестинин негизинде даярдалган сахналык көрүнүш	5-12
«Жамийла» повестинин негизинде даярдалган сахналык көрүнүш	13-19
«Делбирим» повестинин негизинде даярдалган сахналык көрүнүш	20-25
«Биринчи мугалим» повестинин негизинде даярдалган сахналык көрүнүш	26-32
«Ак кеме» повестинин негизинде даярдалган сахналык көрүнүш	33-39
«Эрте келген турналар» повестинин негизинде даярдалган сахналык көрүнүш.....	40-48
Колдонулган адабияттар.....	49

Пиқирлар үчүн

Тоқсан экинчи кылымдын башында

Алматыдағы университет
жанындағы

Түркістан облысының 19 01 2008
Қарағанды қаласының 18 02 2008
Қарағанды қаласының 18 02 2008
Қарағанды қаласының 18 02 2008
Қарағанды қаласының 18 02 2008

Қарағанды қаласының 18 02 2008
Қарағанды қаласының 18 02 2008

1180

нүрү дөпмөнү

Токтокан Жусупова, Каныбек Исаков

**Айтматовдун чыгармалары
мектеп театрында**

Терүүгө берилди: 18. 01. 2009.

Басууга кол коюлду: 18. 02. 2009.

Формат: 60x84 1/16

Көлөмү: 3, 25 басма табак.

Буюртма: 21.

Нускасы: 500 даана.

Ош облустук басмаканасында офсеттик ыкма менен басылды

Ош шаары, Курманжан-Датка көчөсү - 209

9244